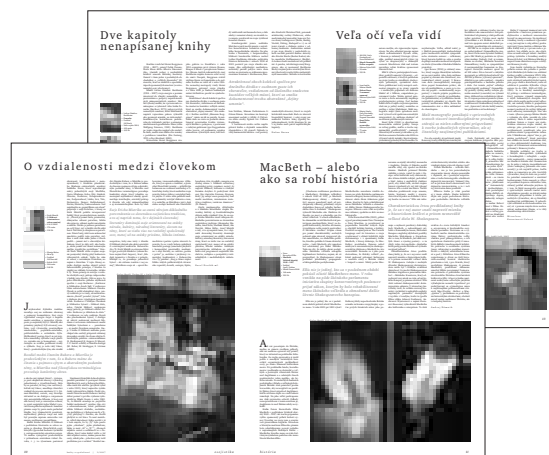

knihy
a spoločnosť

K & S

štvrtý ročník

25 Sk

25 Kč

3/
2007

<p>Myslenie ako rozbuška a pôžitok Postmoderna v kultúre i intelektuálnom živote</p>	<p>Staré mýty v novom balení Americká diskusia o „izraelskej“ lobby</p>	<p>Príbehy zničených životov, príbehy nádeje Politické represie a vyprodukovaní zločinci</p>	<p>Snová istota Keď hovoriť o vlastných snoch nie je prehrášok voči bontónu</p>
---	--	---	--

Ladislav Kováč:
Silentium dei.
Teodicea: atómy Boha
2

Miroslav Tížik:
Myslenie ako rozbuška a pôžitok
3

Leo Singer:
Komunita na každé použitie
4

Grigorij Mesežnikov:
Staré mýty v novom balení
5

Ivana Kaduková-Adamcová:
Ustrnutie ducha
6

Štefan Šrobár:
Kresťanské hodnoty – ponuka aj pre nekresťanov?
6

Milan Zemko:
Príbehy zničených životov, príbehy nádeje
7

Jarmila Drozdíková:
Teológia násilia
8

Petra Zemanová:
Snová istota
9

Karel Dvořák ml.:
O vzdialenosti medzi človekom
10

Andrej Démuth:
MacBeth – alebo ako sa robí história
11

Dušan Buran:
Dve kapitoly nenapísanej knihy
12

Miroslava Kuracinová-Valová:
Veľa očí veľa vidí
13

Lýdia Kokavcová:
Realita namiesto šou
14

Matej Vanoch:
Kniha, v ktorej si každý vrah nájde to svoje
14

Ivana Taranenková:
Zjavný pôvab neokázalosti
15

Celoživotní sprievodcovia
Oskara Rózsu
16

Dušan Hanák, *Odpísaní*, z knihy *Záznamy a odkazy*

Teodicea: atómy Boha

„Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil?“ vykrikoval v neznesiteľných bolestiach Ježiš Nazaretský pribitý na kríž (Matúš XXVII, 46). Rovnako sa po stáročia obracali k nebesiam nespočetné množstvá zúfalých ľudí, postihnutých chorobami, prenasledovaných, nespravodlivo trpiacich. Ak je Boh všemohúci a dobrý, prečo je vo svete zlo? Odpoveď na túto otázku úporne hľadali teológovia a filozofi. Ich pokusy o ospravedlnenie Boha dostali názov teodicea.

Od mýtu k Logu
Keby nebolo zla, nebolo by ani dobra, nebolo by teda nič – našepkáva nám jednoduchú teodiceu konštrukcia jednej mysele. Myslíme duálne, dichotomicky: plus-mínus, áno-nie, nula-jednička – tak fungujú už najjednoduchšie synaptické relé v mozgu. Len čo si človek začal uvedomovať svoju existenciu, zaplnil prírodu bohmi. Zrodil sa animizmus. Boli bohovia dobrí a boli bohovia zlí; prví boli pôvodcami dobra, druhí zla. Dianie vo svete nemalo vnútornú logiku, bolo prejavom zápasu dobrých a zlých duchov. Po desiatky tisíc rokov naši predchodcovia mali takéto vysvetlenie sveta. Vo veľkom počte rozmanitých variantov, v každej ľudskej skupine iné, ale v podstate rovnaké. O vysvetlení sa nepochovalo: biologická evolúcia urobila zo živých tvorov, ľudí nevynímajúc, fanatikov. Aj keď sa počet bohov a bôžikov postupne zmenšoval, dvaja minimálne ostali, boh dobra a boh zla – v Egypte, Babylone, Číne, Perzii.

Iba pred pár tisíc rokmi sa v takomto vysvetľovaní vyskytli tri trhliny. Najprv pred štyritisíc rokmi na Blízkom východe. Objavil sa monoteizmus. Už len jediný Boh bol stvoriteľom a správcom sveta. Staral sa však iba o svoj vyvolený ľud izraelský. Človeka stvoril podľa svojho obrazu, urobil ho slobodným a zodpovedným. Dal mu príkazy a mravný kódex v podobe Desatora – ostalo na vôli človeka, či bude zákon plniť alebo konať proti nemu. Už prví ľudia, Adam a Eva, príkaz porušili, spáchali prvotný hriech. Zlo je porušovaním Božieho zákona, ale aj trestom za jeho porušenie. Boh stíha trestom nie jedina, ale naraz a prísne celé spoločenstvo. Z tohto učenia judaizmu vyrástol neskôr kresťanstvo a ešte neskôr islam.

K druhým dvom trhlinám došlo potom pred 2500 rokmi. K jednej v Ázii, v rozmanitých podobách doktrín, čo osobných bohov či Boha viac nepotrebovali. Zlo bolo súčasťou ľudskej existencie, ale bolo v možnostiach človeka usilovať sa o jeho zmenšenie alebo odstránenie – vyhasnutím smädu po živote (Budha), alebo dodržiavaním rít pre múdre konanie (Konfucius). Najväčšiu ranu animizmu zasadili vtedy starí Gréci. Ich myslitelia vystúpili s názorom, že svet je usporiadaný, dianie nespočíva na zázrakoch, ale na logike a rozumovom princípe, ktorým sa riadi svet, Logos, je zároveň aj princípom ľudského rozumu. Preto je v silách rozumu vysvetliť svet adekvátne a úplne. Bohovia sú buď pre zákonité dianie vo svete bezvýznamní, alebo vôbec neexistujú a sú len metaforami. Zlo vo svete plynie z nedostatku poznania. Správnym poznaním ho možno zmenšovať a raz celkom odstrániť. Racionalizmom starého Grécka sa začala veda.

Kresťanská teodicea: eskamotáže rozumu
Doktrína kresťanstva nie je učením Ježiša Nazaretského. Ježišovo učenie nám v očistenej podobe približujú niektoré moderné protestantské teológovia. Na Slovensku najmä Karol

Nandrásky (Ježišova Magna charta a súčasnosť, 2004). Ježiša, inteligentného a citlivého syna tesára zaujímal etika, nie ontológia alebo epistemológia. Človek a jeho šťastie, nie atómy a kozmos. Muž s imagináciou umelca sa vyjadroval v metaforách, podobenstvách a príbehoch. Podľa Nandráskeho, „v evanjeliu výraz Syn Boží neoznačuje nejaký „nadprirodzený charakter“ ani „úrad“ Ježiša, ale kvalitu jeho života“. Ježiš, imprintovaný židovským náboženstvom, ho nechcel meniť. „Neprišiel som zákon zrušiť, ale naplniť“ (Matúš V, 17). A predsa premenil judaizmus fundamentálnym spôsobom: Ježišov Boh nebol viac prísny bohom hnevu a trestania, ale Bohom spravodlivosti a lásky. A nebol už iba bohom vyvoleného národa, ale Bohom celého ľudstva.

Jednoduchá, zrozumiteľná, upokojujúca viera. Medzi prostým ľudom sa rýchlo šírila. Ako to už však býva, rýchlo ju využili extrémni jezdci. Z učenia urobili organizáciu: cirkev. Do histórie sa dostali s označením „cirkevní otcovia“. Do poézie Ježišovho posolstva vmiešali zasa to pôvodné, biologické, čo v sebe všetci nosíme: animizmus, dichotomický výklad sveta, fanatizmus. A navyše tento podivný Eintopf okorenili paberkami z gréckej filozofie. Už v prvých dvoch storočiach po Ježišovej smrti kresťanstvo prestalo byť monoteizmom. A nie je ním doteraz. Zlo začalo byť personifikované, vedľa Boha dobra sa objavil jeho kongeniálny protivník, Satan ako boh zla. Niektorým z prvých cirkevných otcov napadlo, aby aj Ježiša vyhlásili za Boha. Začali sa hádky o to, či je s tým prvým pôvodným Bohom totožný substanciálne, či obrazne, alebo či existuje povedľa neho (na jeho „pravici“). Nakoniec sa prijala nezrozumiteľná dogma božskej Trojice. Neskôr sa podivné kresťanské mnohobožstvo ešte skomplikovalo, keď sa jeho panteón rozrástol o ďalšieho člena: z Ježišovej matky Márie sa stala Matka Božia.

Ďalšiu komplikáciu vniesol do rodiacej sa kresťanskej doktríny sex. Hebrejské myslenie chápalo človeka ako jednotu tela a ducha, a preto nemalo negatívny vzťah k telu. Nemal ho ani Ježiš. Do kresťanstva sa odpor k telu dostal prevzatím dualizmu Platóna: predstavy tela ako okov, ktoré obmedzujú nesmrteľnú dušu. Podľa Origena, jedného z prvých cirkevných otcov, prvotný hriech Adama a Evy bol sexuálny. Od ich prvej neposlušnosti voči Bohu sme všetci ľudia zatažení sexom ako zlom. Aby sa tohto zla zbavil, Origenes sa vlastnoručne vykastoval. Dvesto rokov po Origenovi, Aurelius Augustín, zrejme na základe vlastnej skúsenosti z bujarej mladosti, videl v sexe silu, čo sa vymyka kontrole vôľou. Dedičný hriech robí človeka v tej miere skazeným, že iba sám Boh sa môže nad niektorými z ľudí zmlúvať a zachrániť ich pred zatratením. Augustín natrvalo pochoval v oficiálnom kresťanstve vieru na dobro v človeku a na možnosť slobodného konania a zdokonalovania. Vyznával ju ešte Augustínov súčasník Pelagius, ten však bol vyhlásený za heretika.

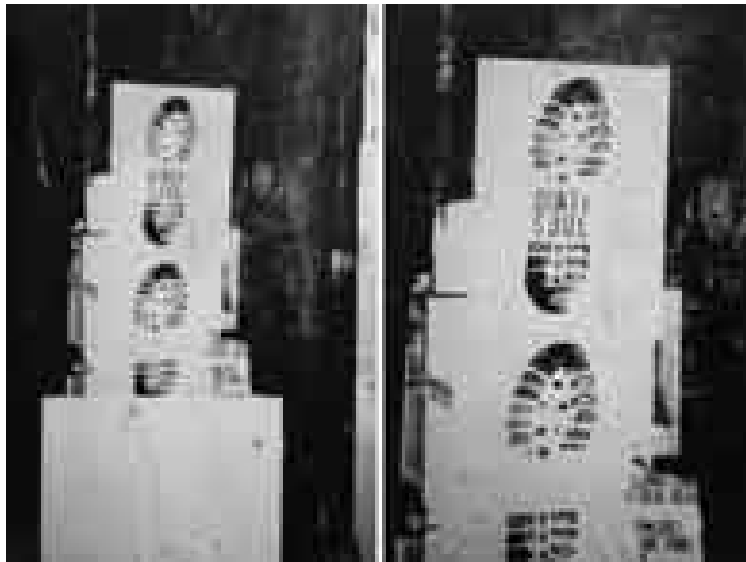
Odsudzovanie heretikov a prijímanie pravoverných dogiem bolo programom najvyšších cirkevných zhromaždení, koncilov. Dogma za dogmou – postupne sa Ježišovo dieľo genialnej jednoduchosti premenilo na dogmatický galimatias. Nič ho vari neilustruje lepšie, ako mixáž učenia o dedičnom hriechu, Trojici a o zatratení a milosti, ktorú urobil v 12. storočí cirkevný otec Anselm z Cantenbury a ktorá sa označuje ako satisfakčné vysvetlenie: Ježišo-

va smrť na kríži bola odškodnením Boha za permanentnú ľudskú hriechnosť. Za dedičné zataženie, ktorým všetky generácie ľudí platili a platia za priestupok, ktorým si Boha pohnevali. Ale za ktorý vlastne nemôžu – veď ho spravili len dvaja z nich, Eva a Adam. Zlo vo svete má teda trojitú povahu: Jedno je priamo v človeku ako dôsledok dedičného hriechu, druhé na zem posielal Boh, aby ním trestal ľudí za ich hriechy, a pôvodcom tretieho je diabol. Absurdné? Ešte absurdnejším je toto vysvetlenie vo svetle dogmy, podľa ktorej sám Ježiš bol Synom tohto Boha. Rozhnevaný Boh zoslal svojho syna na Zem, urobil z neho jedného z ľudí a nechal ho ukrižovať len preto, aby ho smrť vlastného syna ako-tak uzmičila s ostatnými ľuďmi. Len vďaka tejto obeti berie Boh odvtedy časť ľudí na milosť. A tu je zlatý klinec absurdnej doktríny: v celom príbehu obeť a odškodnenia Boh-Otec a Boh-Syn sú jednou a tou istou bytosťou!

Božím pre etablované cirkvi Písmo sväté kresťanov, Biblia. Boh do prírody vložil zákony; len občas ich poruší a vyjaví sa ľuďom prostredníctvom zázrakov. Pohľad reformátora Jána Kalvána predstavuje výnimku: Boh rozhoduje v každom okamihu o každej, aj najelementárnejšej, udalosti vo svete. Podobne je to v islame: Boh svet chce a ten sa v každej chvíli riadi jeho vôľou. Zákony dal len ľuďom; nadiktoval ich autorovi Písma svätého moslimov, Koránu. Kalvínska i islamská teodicea je potom jednoduchá: ten istý Boh je príčinou dobra i príčinou zla.

Keď novoveká veda dokázala nemennosť zákonov prírody a zázraky z nej vylúčila, kresťanstvo v 17. storočí začalo naberať novú podobu: teizmus sa menil na deizmus. Podľa deistov Boh stvoril svet a dal mu zákony, no viac do sveta nezasahuje. Bol to pokresťančený návrat k starému gréckemu pohľadu na prírodu, obnovenie racionalizmu. I s jeho

Dušan Hanák, Dirty soul, z knihy Záznamy a odkazy

Ale nie iba satisfakčný výklad Anselma sa priechi logike. Priechi sa jej aj slávna teodicea, ktorej pôvodcom bol v 17. storočí logik a matematik Gottfried Leibniz. Podľa Leibniza si možno logicky predstaviť neobmedzený počet svetov, ale z nich bol Bohom len jeden vybraný: ten najlepší. Zlo je v ňom prítomné v tej miere a preto, aby v ňom mohlo existovať maximálne možné množstvo dobra. Niektoré dobrá sú bez cieľ nemožné: piť vodu je dobro, ale aby sme ho pociťovali, musíme predtým zažiť smäd ako zlo. Slobodná vôľa, ktorou Boh obdaril človeka, je dobrom, ale nebola by ničím, keby človek nemal možnosť v konaní voliť medzi dobrým a zlým. Voltaire, Leibnizov súčasník, poukázal na absurdnosť Leibnizovej teodicey „najlepšieho z možných svetov“ vo svojej básni o zemetrasení v Lisabone a zosmiešnil vo svojom románe Candide (odvtedy sa pre Leibnizovu teodiceu ujal názov panglossizmus). Vo Filozofickom slovníku (slovenský preklad Pravda, 1976) dospel Voltaire k záveru, že problém existencie zla je nejasný a nevyriešený.

Nápor vedy: ústup Boha so scény
Prvobytný človek videl bohov na každom kroku, cítil ich silu a vôľu. Aj židovský Boh sa spočiatku prihovárал ku všetkým ľuďom. Neskôr však hovoril už len s elitou: Mojžišom a Prorokmi. Ježiš sa už zrejme s Bohom nerozprával priamo. Boh dobra bol jedným z hlasov jeho vlastnej mysele, súčasťou jeho meditácií; druhým bol boh zla, v metaforickej podobe diabla. Ježiš počúval hlasy oboch, keď sa raz na štyridsať dní uchýlil do púšte, aby si vyjasnil, čo má hlásať a ako má konať. (Lukáš IV, 2) Dnes je hlasom

presvedčením, že príčinou zla vo svete je iba tma neznalosti, takže ho postupne odstráni svetlo poznania. Tak sa v Európe zrodilo v 18. storočí osvietenstvo. Ďalšie storočie akoby mu dávalo za pravdu: stavba klasického racionalizmu sa začala dvíhať do výšok. No prišlo 20. storočie – a v ňom sa celá stavba rozsypala.

Tremendum: teodicea holokaustu
Holokaust (šoa) v 20. storočí, systematické vyvraždenie nacistami 6 miliónov Židov, dal teodiceji novú podobu. Podľa niektorých teológov, židovských (Klaus Dethloff: Problémy židovskej filozofie a teológie po holokauste. Inštitút judaistiky UK, 2004), ale rovnako aj kresťanských, použitý na holokaust tradičný teodiceu by bolo rúhaním; nie voči Bohu, ale voči obetiam. Objavili sa pokusy ospravedlniť Boha tým, že nie je všemohúci a voči slobodnej vôli, ktorú dal človeku, je bezmocný. Iní vytvorili hypotézu prechodného „zatmenia Boha“: z neznámych príčin sa niekedy vytrati z dejín. S najkonkventnejším vysvetlením prišiel však židovský teológ Richard Rubinstein: Boh zomrel; ak chceme hľadať akýkoľvek zmysel, nová, radikálna teológia ho sama musí do sveta vložiť. K uhynutým Židom treba pridať ďalšie obete nacizmu: ich celkový počet sa odhaduje na 20 miliónov. A je to stále len jedna pätina počtu obetí iného totalitného systému, komunizmu. Čo je to za Boha, ktorý to všetko pripustil?

Ostáva možnosť rezignovať na analýzu i porozumenie. Rezignovať na možnosti rozumu, spoliehať sa len na iracionálnu silu viery. Ako raz, v súvislosti s obeťami holokaustu,

povedal bratislavský rabín Baruch Myers (Domino 44/2000): „Boha nemôžeme a ani nemusíme ospravedlňovať. Nepotrebuje to. Nerozumieme, ale ja nie som ten, ktorý musí rozumieť.“

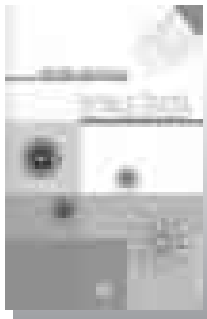
Lenže ľudská myseľ je tak skonštruovaná, že chce rozumieť; a rozumieť všetkému. Opustiť náboženstvo, obrátiť sa na vedu? Ibaže po skúsenosti 20. storočia veda sama potrebuje vlastnú „teodiceu“. Dvadsaťte storočie, storočie vedy, bolo najkrvavejším storočím v dejinách. Podľa odhadov celkovo v ňom násilnou smrťou zahynulo 187 miliónov ľudí. Pokrok vedy, od ktorého osvietenstvo toľko očakávalo, poskytol nové technické prostriedky pre násilie. Veda umožnila vraždy v masovom rozmerech, aké predtým bolo nemožné.

Atómy boha
V dvadsiatych a tridsiatych rokoch minulého storočia spisovateľ Gejza Vámoš svojou jasnozrivosťou značne prekročil hranice malej slovenskej literárnej farnosti. Trápil ho aj problém teodicey. Súčasník o ňom napísal, že „nemá slovenského ducha“. A preto vôbec nerozumie kultúrnym potrebám terajšieho Slovenska. „Svoj román Atómy Boha (1928; reedícia Dilema 2003) Vámoš považoval za ukážku „vychovateľskej literatúry“, ale kritik, vtedajšia kultúrna autorita, ho označil za „najnihilistickejšie dielo literatúry slovenskej“. Podľa Vámoša veda prostredníctvom mikroskopu umožnila ľudskému oku, aby „po prvý raz uvidelo jednotný živý atóm“ a aby človek zistil, že „sám je zložený z takýchto nesčíslných, podivuhodne chytrých i polutovaniahodne zbytočne zoskupených živých atómov Boha“. A toto je Vámošova teodicea v skratke (neskôr rozvinutá v jeho dizertácii z roku 1932 – vyšla v reedícii ako Princíp krutosti, Chronos 1996): Rozmar – to je jeden z atribútov samolúbeho, krutého Boha. Nákaza života sa šíri na hviezdach ako mor. Najprv len v podobe jednobunkových organizmov. Lenže najpodstatnejšou Božou vlastnosťou je túžba po zábave, a tú by jednobunkové organizmy nemohli poskytnúť. Preto Boh „rozkázal bunkám, aby vytvorili kľbky, aby zostali spolu v prapodivných útvaroch“. A tak v evolúcii života neustále pribúdala krutosť. „Atómy Boha“ a „krutý Boh“ sú, pravda, pre Vámoša už len metafory darvinovského chápania života a jeho evolúcie. Človek sa bráni pozrieť pravde do očí, sám seba zavádza pseudovysvetleniami. Vámoš ponúka svoj vlastný, v podstate optimistický pohľad. Akúsi vzburu proti krutému Bohu. Podľa neho treba odstrániť „hlupácku a namyslenú ideológiu človeka o svojej individualite“. Človek musí vychádzať z poznania jednoty všetkých živých bytostí. Princíp krutosti, na ktorom spočíva evolučná súťaž, treba nahraďiť princípom lásky: solidaritou, vzájomnou pomocou.

To už sme, pravda, späť pri európskom osvietenstve a jeho programe. Ani Vámoš, akokoľvek čel nad duchovným zápečníctvom svojho prostredia, nemohol vo svojej dobe vidieť ďalej: je teodicea je osvietenstvom teodiceou. Tá u novoosvietenskou, početných aj medzi súčasnými vedcami, pretrváva dodnes. Akú bilanciu pokusov o teodiceu možno urobiť po dvetisíc rokoch špekulovania? Asi najlepšie ju vyjadrujú slová spisovateľa Saula Bellowa: „Keď človek pociťuje obrovskú potrebu ilúzie, je schopný vložiť do služieb ignorantsva celé poklady inteligencie.“ Lekcie nacizmu a komunizmu ľudstvo doteraz nespracovalo. V raných rokoch 20. storočia britský filozof a matematik Alfred Whitehead sa vyjadril, že celá európska filozofická tradícia je predstavovaná iba poznámkami pod čiarou k Platónovi. Prelomiť túto tradíciu, hádam aj začať filozofiu a náboženstvo celkom nanovo – to je nová veľká výzva pre premyšľajúcich ľudí v 21. storočí.

Ladislav Kováč

Myslenie ako rozbuška a pôžitok

- Michel Maffesoli
- Rytmus života. Variácie o postmodernom imaginárne
- Preklad Zuzana Prochádzková
- Sofa 2006
- 184 strán
- 295 Sk

- Michel Maffesoli
- O nomádství. Iniciační toučky
- Preklad Josef Fulka
- Prostor 2002
- 270 strán
- 299 Kč

Oblíbené zápasy o to, kto najlepšie dokáže hovoriť o postmoderne, na Slovensku už takmer vymizli. Skôr sa to považuje za znak neaktuálneho myslenia. Hoci ani v čase vrcholiaceho zápasu o definíciu postmodernej spoločnosti nebola nájdená ani len čiastočná zhoda v tom, čo to asi je, dnes sa tým nikto už ani veľmi nezaujíma. Tak ako ľahko sa do slovníka intelektuálov dostala, tak ľahko z neho aj zmizla. Je teda postmoderna už minulosťou? A existovala vôbec niekedy? Najjednoduchšou odpoveďou môže byť, že postmoderna tu určite bola, už len preto, že bola módnym slovom, ktoré malo pomáhať zvyšovať prestíž. No okrem toho aj svet vedy na Slovensku stále ukazuje, ako sú prejavy postmodernity silne prítomné.

Túžba byť súčasťou módných trendov a taktiež nefixovať sa dlhodobo na jedno miesto, človeka, slovo, teóriu alebo ideu, či snaha predvídať sa pred ostatnými a vášnivo útočiť na pokrokové predstavy, toto všetko sú veľmi zjavné znaky postmoderného sveta. Aj spolu s túžbou byť súčasťou módného trendu a zároveň byť vplyvným intelektuálom. Teda v tom prípade, ak sa budeme opierať o definíciu Michela Maffesoliho, ktorý patrí k najdôslednejším súčasným teoretikom postmodernity vo Francúzsku. Na rozdiel od iných mysliteľov Maffesoli nie je vôbec skeptický. Práve naopak, jeho prístup k súčasnosti je až prekvapujúco optimistický, čo mu však nebráni v tom, aby chrľil síru a popol do radov súčasných intelektuálov a spoločenských vedcov. Ich spôsob myslenia považuje skôr za konformizmus ako objaviteľstvo. „Myslenie je zaujímavé len vtedy, keď je nebezpečné, keď predstavuje nebezpečenstvo pre spokojne praduče ustálené názory, slúžiace ako základ pre všemožné „expertízy“, ktorými sa syti moc. Všetko sú to len hlučné táraniny, rozbujnený žargón, ktorý má nahradiť myslenie,“ píše v jednej z mnohých zatiaľ posledných publikovaných kníh Rytmus života. Možno nie až tak popisom životného štýlu súčasnej mládeže a výstižným zasadením súčasných popkultúrnych fenoménov do prúdu dejín, ale práve svojou kritikou súčasného charakteru spoločenských vied a myslenia intelektuálov sú jeho myšlienky veľmi aktuálne.

V minulom čísle K&S sa Lubomír Tomáška (Neoriginálne o originalnosti) venoval svetu prírodných vied a experimentovaniu, pričom si povzdychol nad smutnou situáciou, že pri povýšení číselných údajov a krátkych prezentácií na základné znaky vedeckej fundovanosti, nezostáva priestor na rozmyšľanie. Aj Maffesoliho kniha je viac o mimovedeckých charakteristikách sveta vedy, predovšetkým sveta spoločenských vied. Napríklad za jeden z hlavných prejavov postmoderného života považuje pôžitok z predvádzania sa, z pestovania identity vlastného kmeňa, ale aj rezignáciu na vzdialenú budúcnosť. A to nielen v populárnej kultúre, ale aj v intelektuálnom živote. Trendovou je aj posadnutosť módou, či už v odievaní, či v myslení.

V rozkošnickom tele zdravý duch Maffesoli veľmi často za prejavy postmoderného života považuje rastúce pôžitkarstvo, ale aj väčšiu radosť z myslenia. Z myslenia práve preto, lebo súčasne premýšľanie o živote a smrti, ale aj o úplne banálnych problémoch každodenného života už nie je cenzurované a diktované jedinou Pravdou. A to je aj pre Maffesoliho jeden z dôvodov, prečo sa môžeme tešiť zo súčasnosti. No bašty objektivitu a Pravdy ešte pretrvávajú. Poslednými opornými bodmi moderného myslenia, ktoré pestujú takéto „totalitné“ myslenie, je svet politiky, žurnalistiky a oficiálneho vedeckého myslenia. Práve preto a aj z dôvodu, že vedecké myslenie má stále silný vplyv na myslenie ľudí, venuje vo svojej knihe Rytmus života veľký priestor polemike so skostnatým svetom intelektuálov. Hoci si ľudia vo všetkých týchto kedysi uznávaných sférach doteraz pestujú status výlučnosti, strata záujmu verejnosti o tieto sféry je príkladom nahradenia pôvodného uznania a podpory zo strany verejnosti súčasťou už len samolibosťou vedcov. „Štatút intelektuála sa zmenil, z učiteľa myslenia sa stal „expert“. Tak hlboko klesol v očiach ľudí – aj on sa len derie ku korytu.“ Intelektuál totiž v očiach ľudí robí to isté čo politici, novinári a ľudia zo sféry médií všeobecne. V oblasti vedy a intelektuálneho sveta je prejavom krízy, a teda vyčerpanosti prístupu k sociálnej realite to, že už dopredu vieme, čo „experti“ povedia. Konformizmus expertov s existujúcim etablovaným spôsobom myslenia ide ruka v ruku s „nepochopením toho, čím je existencia vo svojej každodennosti“. V súčasnosti, keď je aj na Slovensku svet akademických a vysokoškolských pracovísk ovládnutý túžbou získavať granty z Európskej únie, alebo zo štátnych grantových schém, profesionalizmus a schopnosť ovládať oficiálny jazyk sa stáva rozhodujúcim pravidlom, ktoré dávajú šancu realizovať sa aj vo svete spoločenských vied. Konformizmus a jazyková impotencia sú toho predpokladmi. Vedecké výstupy sa tak často približujú západným, ktoré zosmiešňuje Maffesoli. Teda nudnej konvenčnosti. „Existuje množstvo ilúzií, ktoré sa usilujú posudzovať myslenie meradlom profesionalizmu, utilitarizmu, politického dopadu či prostej kritiky. To, čo robí myslenie myslením, je jeho smelosť,“ dodáva Maffesoli.

Objektivita, tribalizmus a veda na Slovensku Pohľad do zoznamu projektov, ktoré v tomto roku získali finančnú podporu zo strany štátu prostredníctvom Agentúry pre podporu výskumu a vývoja (APVV), v sekcii spoločenských vied, sú názornou ukážkou pretrvávania takéhoto konformného myslenia. Hoci pre rozvoj vedy, ako umenia premýšľať a objavovať, je škoda, že boli vybrané

práve takéto projekty, výsledky sú zároveň vynikajúcou ukážkou etablovania postmoderných hodnôt aj v slovenskej vede. Ukazujú, že už nejde o presadzovanie viery v existenciu jednej a objektívnej pravdy. Prijatie výsledkov tejto pseudosúťaže je práve prejavom zmierenia sa s realitou, je rezignáciou na udržiavanie a kultivovanie hodnôt objektivitu. Už nie je dôležitá ideálna predstava, aký by život mal byť. Tí, čo po minuloročnom, podobne podivnom vyhodnocovaní súťaže, počúvali od pracovníkov APVV sľuby o zvyšovaní objektivitu a prehľadnosti súťaže (všetko ukážkové hodnoty moderny), si môžu kľásť otázky, ako je možné, že sa táto ambícia nenaplnila?

Aj na túto otázku je veľmi podnetné využitie Maffesoliho metodologický prístup. Agentúra sa rozhodla pre posilnenie technologickej a byrokratickej objektivitu, teda maximalizovať využívanie internetu a on-line podávanie a hodnotenie projektov. Presadila pravidlá exaktnosti a neosobnosti prírodných a technických vied, čím sa malo dosiahnuť maximálne zníženie vplyvu subjektivitu a individuálnych záujmov. A čím zároveň došlo k symbolickému (a aj ekonomickému) posilneniu statusu a dôležitosti prírodných a technických vied. Ľudské túžby sa zmutovali s neosobnosťou rozhodovacieho procesu. Aj Maffesoli navrhuje postmodernitu definovať ako synergiu archaickosti a technologického roz-

Maffesoli považuje pôžitok z predvádzania sa, z pestovania identity vlastného kmeňa, ale aj rezignáciu na vzdialenú budúcnosť za jeden z hlavných prejavov postmoderného života. A to nielen v populárnej kultúre, ale aj v intelektuálnom živote.

voja. K základným črtám archaickosti patrí nie moderné, racionálne a individualizované ja, ale kmeňová príslušnosť, skupinová solidarita a empatia s ľuďmi s podobným vkusom. Zvíťazili prírodné a technické vedy nad ostatnými, lebo si dokázali presadiť väčší kus koláča. A aj medzi marginalizovanými spoločenskovednými projektmi, ktoré boli podporené, vidieť logiku postmodernej senzibility. Zvíťazili tí, ktorí dokázali zmobilizovať najsilnejšiu zásobu afektov, či už tematickým zameraním (deti, mládež, vzdelávanie a onkológia), alebo vyvolaním spolupatričnosti u oponentov. Víťazom sa nestal chladný, objektivizujúci a kritický rozum, ale logika kmeňa, teda empatia a pocit príslušnosti.

Ďalším z prejavov postmoderného vrenia je podľa Maffesoliho túžba identifikovať sa s kolektivitou, na rozdiel od moderného konceptu oddeľovania sa. Teda už nie identita, ale identifikácia. Figúra chladného a racionálneho vedca alebo aj úradníka, ktorí s chladnou hlavou spravodlivo rozdeľujú projekty najlepším, bola v súčasnom postmodernom vrení v slovenskej vedeckej obci nahradená figúrou náčelníka alebo aspoň príslušníka svojho kmeňa, pre ktorý treba dobyť najväčšie a najbohatšie teritórium. Rozhodujúce orgány agentúry, tvorené príslušníkmi exaktných vied (technické a prírodné vedy) si dokázali presadiť, aj pomocou obrazov celospoločenskej užitočnosti, takmer neobmedzenú moc nad financiami agentúry, z ktorých len ako zvyšky a omrvinky rozdávali ostatným vedným odborom. Obraz objektivitu, ktorým dokázali vyvolať intenzívnu a v prítomnosti prežívanú túžbu po lepšej budúcnosti, sa stal tým symbolom, ktorý zjednotil a posvätil ich boj o korisť.

To, že sa mení spoločnosť z modernej na postmodernú, sa podľa Maffesoliho prejavuje zmenou imaginárna. Nová sociálna koherencia sa opiera o predstavivosť zakorenenu v dávnej

kolektívnej pamäti. „To je práve to, nad čím sa musíme zamýšľať: ten hlboký význam nezmyselnosti života, tá významnosť, ktorá sa nepremieta do budúcnosti. Sociálna sila, ktorá sa už nestotožňuje s mýtom pokroku a s ním spojenými emancipačnými teóriami, ale čerpá svoju „výživnú miazgu“ z vlastných koreňov a z prírody, ktorá je pre ňu materským lonom aj ochrannou schránkou.“ Matka príroda dáva v postmodernom svete pravdepodobne novú silu aj prírodným vedám. Maffesoli však zdôrazňuje, že táto významnosť nie je zameraná na budúcnosť, ale opiera sa o rôzne starobylé mýty a neustále opakovanie. Prejavuje sa to napríklad využívaním osvedčených figúr v reklame alebo vtieravým rytmom technohudby, či v ohromnej jednotvárnosti novinových správičiek. Dalo by sa dodať, že aj v neustálom reprodukovani a ritualizovaní predstáv o potrebnosti a užitočnosti vedy. Aj v existujúcich reklamných kampaniach na podporu vedy vidíme obraz mytologického vedca - chemika, biológa alebo inžiniera pri počítači.

Bolestnosť zmeny Nástrojom poznania súčasnosti (aj fungovania vzťahov vo vedeckej komunite) pre Maffesoliho nie je otázka funkčnosti, teda kladenie otázok „prečo“. Jedine fenomenologický popis „ako“ môže priniesť nejaký úžitok. Každodenný život totiž nie je poplatný len rozumu, ale aj

kou črtou všetkého prebúdzania to, že je nepokojný alebo v nerovnovážnom stave?“ Pravdepodobne len schopnosť otvorenej konfrontácie s takýmto charakterom súčasného sveta a schopnosť myšlienkového nomádizmu umožní tým, ktorí sa vydávajú za intelektuálov, alebo sa venujú spoločenským vedám, aby sa vedeli zmieriť aj s neobjektívnym charakterom vedeckých súťaží a s nutnosťou spájania sa do podobných kmeňov, do akých sa už dávno spájajú vyznávači mýtu „techné“ a „natura“. Príkladom tohto postmoderného nomádizmu je aj pudenie ľudí zo sféry prírodných a technických vied – byť súčasťou sveta intelektuálov a spoločenských vied. Teda neobmedzovať sa na svoje úzke políčko. Obsah tohto mesačníka je ukážkou takejto postmodernej túžby premýšľať.

Nevyčleniť sa z bežného života

Uvažovanie o charaktere súčasného sveta vychádza u Maffesoliho z elementárnej sociologickej otázky – Čo drží ľudí pohromade, čo je to základnou socialitou, tmelom spoločného života? „Primkynáme sa k druhým, na základe spoločného vkusu, pôvodu, spoločných snov a príbehov či mýtov. Primkynáme sa aj k spoločnému územiu, prírode či krajine. To je tá základná socialita, na ktorej má veľký podiel nevedomie, samozrejme nevyslovené, ale aj priznateľné imaginárno.“ Táto epistemologická otázka, ktorú si kladie Maffesoli nie je vyhradená len niekoľkým patentovaným držiteľom poznania. Táto výzva je spoločným majetkom, je „obyčajným poznaním“, ktoré je nutné obnoviť. Alebo inými slovami objavíť a vyniesť na svetlo. Teda myslieť a vyslovovať to, čo každý deň prežíva väčšina, pretože k nej patríme aj my, len čo sa prestaneme vyčleňovať zo spoločného života. Keď začneme z takého uhla pohľadu vidieť aj sociálny život vo vedeckých spoločnostiach, ako prejavy túžby človeka po šťastí a pôžitku, dokážeme prijať tragickosť súčasnosti bez hnevu. A to môže byť súčasťou prežívania pôžitku z tohto sveta. Valorizácia najbližšieho priestoru – všemožné miestne produkty, rast dôležitosti regiónu, miestnych dialektov a ostatných prejavov, ktoré sú spojené s rituálmi, toto všetko podľa Maffesoliho spoluutvára telesnú rozkoš. Vo svojej banálnosti zároveň štruktúrujú toto spoločnosti. V postmodernom svete sa čas sprítomňuje, čoho príkladom je návrat rozprávok, miestnych príbehov a historiek, folklórnych festivalov. Toto vypovedá o prevahe obrazového sveta. „Treba pod tým chápať svet, v ktorom obraz, symbol alebo v stručnosti všetko, čo je považované za „ireálne“, zaujíma významné miesto.“ Imaginárno je danosť, ktorú nemožno obísť. „Myseľ aktérov má napríklad tendenciu vyzdvihovať to, čo je transsubjektívne, intersubjektívne. Stručne povedané, „slová kmeňa“, ktoré sú všetkým, len nie individuálnym. Slová banality, slová skandované v rytme rapu, sladkasté slová populárnych piesní, zaužívané slová veľkých televíznych obradov, to všetko sú rituálne formulky zabezpečujúce sociálnu koherenciu. Majú symbolickú rozpoznávaciu funkciu, ktorá uľahčuje zapojenie do určitého telesa. Majme toľko jasného úsudku a uznajme, že prítomnosť takéhoto imaginárna znamená, že sme viac myslení než myslíme sami za seba.“

Lubomír Tomáška sa vo svojom článku o originalite stažoval na chýbajúcu komunikáciu v malom svete slovenskej vedy. Myslí, že stav súčasnej slovenskej vedy je, naopak, o veľmi intenzívnej komunikácii. No nie vo vede ako celku, ale je o prúde vášni, slov a záujmov vo vnútri konkurujúcich si „kmeňov“. Preto by sme sa nemali tváriť, že v tomto malom spoločenstve je možné nájsť nezávislých posudzovateľov, ktorí budú „objektívni“ a „bez konfliktu záujmov“ pri hodnotení kvality projektov a nápadov.

(Text je venovaný priateľovi Michela Maffesoliho, ďalšiemu teoretikovi postmodernity a radikálnemu mysliteľovi Jeanovi Baudrillardovi, ktorý zomrel 6. 3. 2007)

Miroslav Tížik

Komunita na každé použitie

ty pohrúženia a zamerania dovnútra sa striedajú s momentmi interakcie a intervencie v sociálnych situáciách. Z diskusie po tomto cvičení vyplynulo aj niečo ďalšie: väčšina študentov sa cítila istejšie a príjemnejšie v tej fáze „osmičky“, keď boli k sebe otočení tvármi. Nezamýšľané interakcie medzi nami boli dokonca také silné, že tento kruh bol vždy menší a akoby pevnejší ako ten druhý („otvorený do sveta“), bez ohľadu na to, ktorí z nás ho momentálne utvárali...

No a práve na tento pocit prepojenia a významu jedného pre druhého som si spomenul pri čítaní knihy Zygmunta Baumana Komunita. Podobné pocity, ako my počas cvičenia, možno kedysi zažívala predmoderná komunita ľudí, ktorí sa tiesnili okolo ohňa v chatrči, zatiaľ čo nocou zúrili prírodné živly. Vtedy ľudia komunitu naozaj žili. No čo znamená pojem komunity dnes, keď ho počujeme zo všetkých strán? Používa ho reklama a biznis, Európska únia, sociálni pracovníci, tretí sektor, ba dokonca po ňom účelovo siaha už aj miestna samospráva. Časté používanie tohto pojmu viedlo k jeho vyprázdneniu a banalizácii.

„Komunita“ v pôvodnom zmysle slova podľa Baumana vlastne nie je. Kedysi bola, no kapitalizmus ju v rámci industrializácie roztavil vo svojich fabrických peciach tak, ako všetky „tuhé látky“, ktoré sa mu priplietli do cesty. Komunita ako sociálny fenomén prišla na pretras až neskôr, s príchodom 20. storočia, keď intelektuálom – dovtedy zväčša ťažkým stúpencom radikálnej modernizácie – začalo v spoločnosti niečo chýbať. V tejto súvislosti Bauman preberá atribúty komunity tak, ako ich skoro pred sto rokmi definoval Ferdinand Tönnies. Hlavnou črtou komunity je porozumenie, ktoré je automatické a nespochybnované. Takéto porozumenie sa líši od konsenzu, ktorý musíme najprv vytvoriť a vedome sa snažiť o jeho uchovanie. Komunita je podľa Baumana tuho previazané spoločenstvo, kde vzájomná súdržnosť, závislosť a podpora sú také silné, že jej členovia si existenciu komunity ani neuvedomujú. Je pre nich normálnym stavom vecí, východiskom pre interakciu so svetom. Práve odtiaľto pramení jej dnešná príťažlivosť pre jedincov žijúcich v individualizovanej spoločnosti. Ľudia túžia po „bezpečnom kútiku“, kde by si nekonkurovali, kde by všetci boli k sebe milí a pozorní, a kde by nehrozila existenčná neistota. „Komunita predstavuje taký svet, ktorý nám na nešťastie nie je dostupný, ktorý by sme si však veľmi želali obývať a ktorý, ako dúfame, budeme raz vlastniť... Komunita je dnes synonymom pre stratený raj – je to raj, do ktorého sa veľmi chceme vrátiť, a tak horúčkovo hľadáme cesty, ktoré nás tam môžu doviest,“ píše Zygmunt Bauman.

V minulom roku vyšla vo Veľkej Británii kniha Avnera Offera Spochybenie hojnosti, ktorá opäť na báze dlhodobého empirického výskumu (tentoraz v USA a Veľkej Británii) dochádza k záverom, že materiálna hojnosť neznamená spokojnosť s kvalitou života. Konkrétnejšie, v prípadoch, kde ročný príjem na obyvateľa presahuje hranicu 15 000 dolárov, prestáva rásť miera subjektívne pociťovanej spokojnosti. Avner Offer tvrdí, že trh so svojou konkurenciou rozvracia možnosti šťastia, pretože príliš zrýchľuje život, zatažuje nás priveľmi stresom a súperením. Jeho výskum ukazuje, že medzi faktory, ktoré najviac prispievajú k spokojnosti s kvalitou života, patria zdravie, blízke vzťahy, naplňajúca práca, aktívna účasť v komunite a dôvera v susedov

Hodnotovú zmenu v „bohatých“ spoločnostiach už vyňuchali politici všetkých farieb a flexibilne jej prispôbili svoju ponuku. Dokonca poprední konzervatívci, bývalí apoštoli individualizmu a voľného trhu, dnes upozorňujú na potrebu komunity a silnejších vzťahov medzi nami.

a spoluobčanov. Túto hodnotovú zmenu v „bohatých“ spoločnostiach už vyňuchali politici všetkých farieb a flexibilne jej prispôbili svoju ponuku. Napríklad vo Veľkej Británii je v súčasnosti módu hovoriť o komunite. Dokonca poprední konzervatívci, bývalí apoštoli individualizmu a voľného trhu, dnes upozorňujú na potrebu komunity a silnejších vzťahov medzi nami.

Pútať častou knihy je príbeh o tom, ako kapitalizmus vyhlásil komunitu vojnu a ako v rámci tohto ťaženia vznikla moderná disciplinárna spoločnosť. Návyky robotníkov a robotníčok pochádzajúce z prostredia komunity – snaha o zmysel práce, o jej kvalitu a zladenie práce a domáceho života, význam osobného vzťahu – boli totiž silne nekompatibilné s potrebou priemyselných vlastníkov zvyšovať produktivitu práce. Preto stroje začali určovať tempo a každý pohyb robotníka a význam osobného úsudku, tvorivých

riešení či spolupráce bol postupne odbúravaný. Bauman v zhode s Foucaultom dáva tomuto systému prívlastok panoptikálny, pretože každý pohyb pracovníka bol vopred nalinajkovaný a potom aj sledovaný, kontrolovaný a podľa potreby sankcionovaný. Výhodou takéhoto pripútania pracovnej sily ku kapitálu bola podľa Baumana istá predpovedateľnosť budúcich situácií a z toho vyplývajúce možnosti organizovania sa, kladenie ofenzívnych požiadaviek odborárov voči zamestnávateľom a reálny pokrok. Obe strany dobre vedeli, čo sú sociálne rámce ich neustálych zápasov a aké asi budú dôsledky ich vlastného konania.

Toto obdobie sa však nedávno skončilo: manažéri sa rozhodli zbaviť sa bremena neustálej kontroly a riadenia ľudí. Po období „veľkého pripútania“ nastalo obdobie „veľkého odpútania“. Heslami doby sú deregulácia, flexibilita, outsourcing, zošthľovanie... „Nadvláda dnes nie je založená na pripútaní a povinnosti, na schopnosti vládnucich pozorne sledovať aktivity pripútaných a prinútiť ich k poslušnosti. Nadvláda získala nový, omnoho nenáročnejší a lacnejší – keďže vyžadovala jednoduchšiu údržbu – základ: v neistote ovládaných ohľadom toho,

Teraz ide úspešným o to, aby legitimizovali a tým poistili svoje privilegované postavenie, odpútané od záväzkov (Bauman hovorí, ako už v Tekutej modernite, o posune úspešných od individuality de iure k individualite de facto). Preto musia zlikvidovať aj posledné pozostatky komunity v našej spoločnosti: inštitucionalizované vzťahy vzájomnosti a z nich plynúcu povinnosť starať sa o všetkých členov spoločnosti, bez ohľadu na to, či sú alebo nie sú úspešní. Takto nastavená agenda vedie „k rozkladu sociálneho zabezpečenia – tohto komunitného poistenia proti nešťastiu jednotlivca – alebo k premene takéhoto zabezpečenia, kedysi vnímaného ako univerzálny nárok a ako spravodlivú bratskú povinnosť, na dobrú vôľu tých, „ktorí to tak cítia“, zameranú na tých, „ktorí to potrebujú““. Podobnosť s neolibérálnymi reformami na Slovensku určite nie je náhodná...

Establishmenty bohatých krajín zneužívajú viackrát spomínané príťažlivé aspekty komunity na to, aby svojim občanom postupne podsunuli tie najhoršie atribúty komunity. Inými slovami, široko prijímanú potrebu istoty, dôvery a vzťahov využívajú na to, aby hladšie legitimizovali zvýšenie štátnej kontroly občanov a zásahy do súkromia v mene bezpečnosti. Zygmunt Bauman knihu dokončil v roku 2000. Vážnosť dilemy medzi individuálnou slobodou na jednej strane a bezpečnosťou na druhej strane odvtedy dramaticky stúpla po štarte tzv. vojny proti terorizmu. Politici a médiá odvtedy strašia najrôznejšími hrozbami a volajú po ochrane „našich“ hodnôt, „našho“ spôsobu života, „našej“ civilizácie, atď. Geopolitické záujmy diktujú a politici pohotovo mobilizujú latentné komunitné inštinkty v nás a stavajú ozajstné hradby okolo prvoplánového fluida komunity. Prieskumy komunitných pracovníkov v Holandsku a Rakúsku napríklad svedčia o tom, že obyvatelia subjektívne vnímajú riziká vo svojich komunitách oveľa silnejšie, než by zodpovedalo skutočne páchaným násilným činom.

Demokratické krajiny schválili viaceré zákony, ktoré v mene posilnenia bezpečnosti svojich občanov reálne obmedzujú ich slobody. Darí sa to tak ľahko aj preto, lebo ľudia pri snívaní o bezpečnosti komunity zabúdajú na cenu, za akú sa takéto bezpečnosť kupuje. „Cena sa platí v mene zvanej sloboda, rôznorodo nazývanej „autómia“, „právo na sebaapresadzovanie“, „právo byť sebou samým... Vytvorenie komunity, ak sa niečo také stane, bude čoskoro znamenať stratu slobody.“ Bauman bol predvídačy...

Leo Singer

- ▲ Zygmunt Bauman
- ▲ Komunita
- ▲ Preklad Petra Szeghy, Peter Vittek
- ▲ Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2006
- ▲ 122 strán
- ▲ 199 SK

Nedávno som v medzinárodnej Škole sociálneho rozvoja prežil silný zážitok. Jeden z tútorov, Juhoafríčan Allan, nás zapojil do cvičenia, ktorým sme si mali uvedomiť niečo z procesu reflexie a konania v rozvojovej práci s ľuďmi. Našu sedemnásťčlennú skupinu zoradil do radu v tvare elipsy a odštartoval v jednosmernom pohybe. Potom nám kázal vytvoriť tvar čísla

Komunita ako sociálny fenomén prišla na pretras až neskôr, s príchodom 20. storočia, keď intelektuálom – dovtedy zväčša ťažkým stúpencom radikálnej modernizácie – začalo v spoločnosti niečo chýbať.

8, no bez prerušenia chôdze. Po chvíli nás zastavil a ľudí v jednej slučke čísla 8 otočil tvárou k sebe, zatiaľ čo druhú časť našej skupiny otočil tvármi a telami von z ich kruhu. Keď sme potom na pokyn znova začali kráčať v tvare 8, a keď som si po chvíli zvykol na „rači“ pohyb bokom vpred, zrazu sa dostavil silný pocit odhalenia a pochopenia pointy celého cvičenia. Pohyb v tvare symbolizujúcom nekonečno vyjadroval dva momenty našej práce ako nekonečného procesu: momen-

Takéto závery opakovane potvrdzujú aj empirické výskumy. V polovici 90. rokov bola pre nás, študentov politológie, bestsellerom kniha Ronalda Ingelhardta Modernizácia a postmodernizácia, ktorá stavala na výsledkoch medzinárodného prieskumu hodnôt a dokazovala rast významu nemateriálnych faktorov pre kvalitu života v postmoderných spoločnostiach. Rovnako sa dá spomenúť vtedajší objav a rozšírenie pojmu „sociálny kapitál“ z dielne Američana Roberta Putnama.

Dušan Hanák, Strieborný muž, z knihy Záznamy a odkazy

Staré mýty v novom balení Americká diskusia o „izraelskej“ lobby

Každý, kto sa zaoberá skúmaním spoločnosti, jej vývojom a dejinami, vie, že existujú isté javy a fakty, ktoré je možné označiť za „samozrejme pravdy“, t. j. všeobecne známe skutočnosti, pokiaľ ide o to, že v podstate triviálne. Ježiš Kristus hlásal lásku k blížnemu, renesancia v Európe bola obdobím rozmachu umenia, Hitler nenávidel židov, komunistické režimy v strednej Európe sa zrútili v dôsledku vnútornej vyčerpanosti – tieto a desiatky a stovky ďalších tvrdení sú natoľko samozrejme, že ich vyslovovanie nemôže vyvolať nijaký rozruch. Ten by mohol nastať iba vtedy, keby niekto prišiel s tvrdením, že Kristus hlásal nenávisť, renesancia viedla k záhube umenia, Hitler miloval židov a komunistické režimy skolabovali na vrchole svojho rozkvetu – nositeľ podobných názorov by však vyvolal pozornosť skôr psychiatrov než čítajúceho publika.

Ku kategórii „samozrejmych pravd“ patrí napríklad aj téza, že Spojené štáty prostredníctvom zahraničnej politiky presadzujú svoje globálne záujmy, majú blízkyh spojencov vo svete a ich spojenectvo s inými štátmi nachádza na americkej politickej scéne svojich advokátov. Triviálne je tvrdenie, že najbližším spojencom USA na Blízkom východe je štát Izrael, že v prospech úzkeho americko-izraelského spojenectva vystupujú vnútri samotných USA rôzne vplyvné skupiny a že medzi podporovateľmi Izraela sa vyskytujú osoby židovského pôvodu. Najčastejšie sa v tejto súvislosti hovorí o tzv. židovskej lobby (o vplyve kresťanskej lobby písala Jarmila Drozdíková v K&S 2/2007), na jej silu – skutočnú alebo domnelú – často poukazujú najmä neprijatí Izraela – predstavitelia arabských a moslimských štátov, svojho času aj zástupcovia komunistických režimov. Z času na čas sa objavujúce zmienky o súvislostiach medzi zahranično-politickými krokmi USA na Blízkom východe a aktivitami proizraelských skupín vo Washingtone nevyvolávali doteraz prakticky nijaké významnejšie diskusie, preto sa zdalo, že nech sa už o týchto súvislostiach napíše čokoľvek, celá táto téma zostane v podobe „samozrejmych pravd“, o ktorých nemá zmysel osobitne diskutovať.

Na jar 2006 sa však opak stal pravdou. Po uverejnení jedného akademického článku v britskom recenznom časopise London Review of Books sa v USA rozprúdila horúca debata na spomínanú tému, jej účastníkmi sa stali mnohí významní americkí experti a novinári. Išlo o článok Izraelská lobby a zahraničná politika USA od Johna Mearsheimera, profesora politológie Chicagskej univerzity a Stephena Wata, dekana Fakulty riadenia Harvardovej univerzity. Obaja autori patria do tzv. realistickej školy, ktorá, zjednodušene povedané, kladie dôraz na presadzovanie záujmov v zahraničnej politike na úkor deklarácií o jej hodnotovom zameraní. J. Mearsheimer od samého začiatku vystupoval proti vojne v Iraku a bol signatárom protestnej petície tridsiatich akademikov, publikovanej v New York Times. Po zverejnení spomínaného článku vyšli v USA a v iných krajinách desiatky článkov a štúdií reagujúcich na jeho obsah. V polovici marca 2007 prehliadač Google našiel na heslo „Mearsheimer – Walt“ rovných 285 000 odkazov.

Vytvára otázka, prečo jeden-jediný článok na starú tému, patriacu do kategórie „samozrejmych pravd“, neprinášajúci v podstate nijaké nové zistenia, vyvolal doslova búrku v americkom spoločenskovednom diskurze? Svoju úlohu tu zohrali štyri faktory – načasovanie publikácie, jej autorstvo, šírka záberu a závery. Článok bol zverejnený

v čase účasti USA na vojenských operáciách pod heslom boja proti terorizmu, počas vojny v Iraku, ktorú americká verejnosť vníma ako neúspech. Autori článku neboli okrajoví publicisti alebo extrémistickí ideológovia (islamisti, nacisti a rasisti), ale politológovia z renomovaných univerzít. Záber Mearsheimerovho a Waltovho článku mal demonštrovať snahu o komplexnú analýzu problematiky Blízkeho východu a závery, ku ktorým autori dospeli (že ide o „únos“ americkej zahraničnej politiky istou lobbistickou skupinou), predčili aj tie najodvážnejšie očakávania.

Vo svojom článku Mearsheimer a Walt (ďalej iba MaW) tvrdia, že ústredným bodom zahraničnej politiky USA na Blízkom východe je ich vzťah s Izraelom a že práve podpora Izraela, sprevádzaná snahou o rozširovanie demokracie na Blízkom východe, poburuje verejnú mienku v arabských a moslimských krajinách a tým podkopáva bezpečnosť USA. Podľa MaW blízko-východná agenda je oblasťou záujmu „izraelskej lobby“, ktorej najsilnejšou zložkou je organizácia AIPAC (American Israeli Public Affairs Committee), ktorá presvedča Američanov, že záujmy Izraela a USA sú totožné. MaW tiež tvrdia, že nijaká iná lobby doteraz tak výrazne neodklonila americkú zahraničnú politiku od amerických národných záujmov.

Izrael je podľa MaW najväčším profitérom z podpory USA, no americká štedrosť by bola opodstatnená iba vtedy, ak by znamenala strategický zisk alebo by bola potrebná z mravného hľadiska. MaW sa snažia presvedčiť čitateľa, že na to neexistujú dôvody. Spochybňujú, napríklad, tézu, že Izrael predstavuje pre USA strategickú hodnotu. Prípustnosť, že to tak mohlo byť po druhej svetovej vojne a v období komunizmu, keď Izrael poskytoval USA spravodajské informácie o Sovietskom zväze, lenže neskôr spolupráca s Izraelom začala komplikovať vzťahy USA s arabskými krajinami a Izrael sa premenil na strategické bremeno. Po 11. septembri 2001 podpora Izraela, ako píše MaW, zvýšila ohrozenie Ameriky zo strany teroristických skupín. Autori článku odmietajú porovnávať USA a Izrael ako rovnocenné obete terorizmu, keďže, ako tvrdia, teroristi, ktorí ohrozujú Izrael (Hamas, Hezbollah), neohrozujú USA a zatiaľ čo zdrojom terorizmu proti Izraelu je jeho politika voči Palestíne, zdrojom terorizmu proti USA je o. i. aj podpora Izraela, okupujúceho palestínske územia.

MaW vymenúvajú štyri dôvody mravnej povahy, ktoré často uvádzajú podporovatelia Izraela ako argument v prospech americkej podpory tohto štátu a snažia sa ich spochybniť. Argument, že Izrael je slabý a obklopený nepriateľmi, označujú za zámerne vytvorený imidž a tvrdia, že v skutočnosti bol Izrael vždy silnejší než jeho susedia. Silu argumentu, že Izrael je demokracia, relativizujú poukazovaním na to, že vo svete je veľa demokracií, avšak ani jedna z nich nedostáva takú silnú podporu ako Izrael, a to navyše v situácii, keď niektoré aspekty izraelskej demokracie sú v rozpore s chápaním demokracie v USA. Na margo argumentu, že židovský národ trpel v minulosti a zaslúži si preto osobitný vzťah, uvádzajú, že v skutočnosti vznik štátu Izrael spôsobil zločiny proti nevinným Palestínčanom. Podľa MaW pre sionistov malo byť rozdelenie Palestíny iba prvým krokom k ovládnutiu celej krajiny a v rámci rozdelenia sionisti vyhnali z územia Izraela veľký počet Arabov. Hoci zločiny Európy proti Židom, pokračujú MaW, vytvorili jasné morálne

zdôvodnenie pre právo Izraela na existenciu, dnes prežitie Izraela už nie je otáznou a tragickým osudom židovského národa nezaväzuje USA pomáhať Izraelu bez ohľadu na to, čo v súčasnosti podniká. MaW spochybňujú tvrdenie, že Izrael demonštruje morálnu prevahu nad svojimi nepriateľmi, keďže sa dopúšťať zločinov v období 1947 až 1948 a neskôr, a práve takéto správanie vyprovokovalo palestínsky terorizmus ako odvetu.

V čom teda spočíva vysvetlenie neobmedzenej – podľa MaW – podpory USA pre Izrael? Ich odpoveď je jednoduchá – je to sila izraelskej lobby a jej schopnosť manipulovať americký politický systém. Podľa MaW jadro lobby tvoria americkí Židia, presadzujúci záujmy Izraela, pričom organizácie, patriace do lobby, sa riadia zástancami „tvrdej línie“, orientovanými na strany Likudu.

Popis aktivít lobby je ťažiskom článku MaW. Lobby podľa nich vyvíja silný tlak na Kongres a vládu a ovplyvňuje verejnú mienku v prospech Izraela. Za agentov lobby označujú viaceré periodiká i väčšinu popredných amerických think tankov, „izraelskú“ lobby nazývajú „chvostom, ktorý krúti psom“. Ako príklad uvádzajú vojnu v Iraku, keď vraj tlak lobby na Bushovu ad-

Prečo jeden-jediný článok na starú tému, patriacu do kategórie „samozrejmych pravd“, neprinášajúci v podstate nijaké nové zistenia, vyvolal doslova búrku v americkom spoločenskovednom diskurze?

ministratívu zohral úlohu „kritického elementu“. Ak si niektorí Američania myslia, že príčinou vojny v Iraku bola ropa, MaW ich chcú vyvievať z omylu – podľa nich táto vojna bola v skutočnosti motivovaná zámerom zaisťiť väčšiu bezpečnosť Izraelu. Prezidenta Busha vraj o správnosti útoku na Irak presvedčili traja ľudia – L. „Scooter“ Libby, P. Wolfowitz a známy historik B. Lewis. V závere článku MaW vyhlasujú, že USA musia znovu vybudovať svoj imidž v arabskom a islamskom svete, americká vláda sa musí dištancovať od „izraelskej“ lobby a robiť politiku, konzistentnú so záujmami USA.

Po zverejnení článku MaW sa cez americké médiá prehnala doslova smršť reakcií, v druhej väčšine kritických. Najčastejší argument, ktorý proti článku vyslovovali jeho početní kritici – že text má antisemitský charakter (hoci autori sa v článku od antisemitizmu dištancovali). Harvardova univerzita, na ktorej webstránke bol článok umiestnený, potom, čo sa okolo neho spustila ostrá polemika, stiahla spod neho svoje logo. Týždeň od uverejnenia článku S. Walt rezignoval na funkciu dekana fakulty riadenia.

Najkomplexnejšiu odpoveď na článok MaW dal profesor Právnickej fakulty Harvardovej univerzity Alan Dershowitz v príspevku, nazvanom Odhalujú najnovšiu – a najstaršiu – židovskú konšpiráciu: Odpoveď na „Pracovný zošit“ Mearsheimera a Wata. Dershowitz píše, že ak sa obvinenia, obsiahnuté v tomto článku zdajú čitateľom povedomé, je to iba preto, že ich predtým mohli nájsť na rôznych webstránkach – buď krajne pravicových (D. Duke, „veľký vodca“ Ku-klux-klanu), alebo krajne ľavicových (A. Cockburn, známy antiglobalista). Objavujú sa tiež v arabských a islamských médiách. Podľa Dershowitzu sú to variácie na témy známe z Protokolov sionských mudrcov, z nacistickej literatúry, americkej antisemitskej literatúry, vydáva-

nej v 30. až 40. rokoch a zo sovietskych propagandistických diel.

Dershowitz píše, že text MaW je v podstate kompiláciou starých, falošných a zdiskreditovaných obvinení, zaodetých do akademického hávu, poukazuje na to, že ihneď po zverejnení ho začali masívne citovať neonacistické a teroristické webstránky. Nôvum je, podľa Dershowitzu, iba prominentný charakter autorov a ich inštitucionálna afilácia. Samotný text je plný chýb a prekrútených faktov, zrejmých kritickému čitateľovi, pričom všetky tieto chyby sú akousi zhodou okolností zamerané iba proti Izraelu a „židovskej“ lobby, nie proti ich oponentom. Sú to citáty vytrhnuté z kontextu alebo nekorektné podané fakty. Práca podľa Dershowitzu nespĺňa minimálny akademický štandard.

Zdrvivúcej kritike podrobuje Dershowitz v článku MaW uvádzanú kompozíciu „izraelskej“ lobby. WaM hovoria takmer výlučne o politickej a náboženskej pravici a úplne vynechávajú liberálov, podporujúcich Izrael (E. Kennedy, B. Clinton, A. Gore). Okolie prezidenta G. W. Busha, ktoré je priamo zodpovedné za vojnu v Iraku, pritom vôbec netvorí Židia, títo ľudia nemajú s „izraelskou“ lobby nič spoločné – R. Cheney, C. Powell, C. Rice, D. Rumsfeld (treba dodať, že tak ako MaW, ani Dershowitz nepodporil vojnu v Iraku).

Podľa Dershowitzu všetci v článku MaW vymenovaní členovia „izraelskej“ lobby majú v skutočnosti málo spoločného, okrem preferencie demokracie voči tyranii, viery v strategický význam Izraela pre USA, vyjadrenia podpory pre ohrozeného spojenca USA a snahy pomôcť prežiť malej demokracii, v ktorej sa ako na jedinom mieste na svete môže vyvíjať autentická židovská kultúra a ktorá môže poskytnúť útočisko

pred arabským, a dostali za to odmenu vo forme teroristického útoku, na ktorom sa podieľalo 15 občanov obraňovaného štátu. Blížšia analýza podľa Dershowitzu ukazuje na značnú problematiku tvrdenia MaW, že Židia boli v rokoch 1947 až 1949 lepšie vyzbrojení než Arabi. Nebolo to také jednoduché ani so zodpovednosťou za exodus časti arabskej populácie z územia vznikajúceho Izraela, pretože vojnu začali armády arabských štátov a arabskí lídri vyhlasovali, že pôjde o vojnu na likvidáciu, čím podnecovali arabských obyvateľov k úvahám o odchode. Ak by sa nezachovala vojna, nebol by jednoducho dôvod na útek. Polemizujúc s tvrdením MaW, že vznik Izraela bol zločinom na nevinných Palestínčanoch, poukazuje Dershowitz na to, že uznávaný palestínsky vodca a veľký muftí Jeruzalemu Hadž Amin al-Husseini otvorene podporoval Hitlera a jeho politiku vyhľadovania Židov, pomáhal formovať v Európe nacistické islamské vojenské jednotky, pričom mal v tom podporu svojich krajanov, ktorí preto nemôžu byť považovaní za celkom nevinné obeť vývoja, ktorý po druhej svetovej vojny v Palestíne nastal. Dershowitz rozhodne odmieta tvrdenia MaW, že Izrael nikdy neposkytol Palestínčanom možnosť založiť životaschopný štát a ponúkal iba akýsi „bantustan“, ako to tvrdil J. Arafat. V skutočnosti to bol práve Arafat, ktorý v Camp Davide odmietol najštedrejšiu ponuku E. Baraka, pričom toto odmietnutie nazval prítomný saudskoarabský vyjednávač „treštuhodným“.

Svoju odpoveď na článok MaW uzatvára Dershowitz konštatovaním, že ak USA a Izrael postupujú často v zhode, vôbec to nemusí znamenať, že Amerika zámerne pôsobí v prospech Izraela. Základom spoločných pozícií USA a Izraela je fakt, že sú to dva demokratické štáty, založené na západných tradíciách a kultúre. Američania sú jednoducho silnejšie identifikovaní so sekulárnym demokratickým štátom než s totalitnými teokraciami a represívnymi diktatúrami, obklopujúcimi tento štát. Prejavujú väčšie sympatie k národu, ktorý je sám vášnivo proamerický, než ku krajinám, ktoré sú poznačené silným antiamerikanizmom.

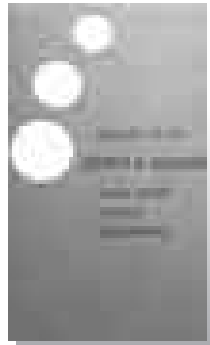
V reakciách na článok MaW jednoznačne prevažovali kritické hodnotenia. Tí, ktorí sa MaW zastali (bolo ich pomerne málo – E. Alterman, R. Cohen, T. Judt), sa sústredili takmer výlučne na odmietanie tézy o antisemitickom charaktere článku, museli však uznať argumenty o jeho pomerne nízkej odbornej úrovni. Výhrady k článku prekvapujúco vyjadril aj N. Chomský, ktorého MaW vo svojom článku často citujú. Proti spôsobu, akým narábajú MaW s odkazmi na jeho prácu, sa ozval veľkým článkom v časopise New Republic známy izraelský historik B. Morris. V júli 2006 v týždenníku Washington Post Magazine vyšla rozsiahla a podrobná analýza činnosti AIPAC a iných proizraelských skupín vo Washingtone od G. Frankela, ktorá triezvo vyhodnotila ich silu a vplyv na zahraničnú politiku USA v kontexte pôsobenia iných lobbistických skupín, závery tejto analýzy sa nezhodli so závermi článku MaW.

Medzi kritickými ohlasmi na článok MaW svojou emocionálnou vynikol európsky príspevok – článok editora nemeckého denníka Die Zeit Josefa Joffeho, ktorý priravnal štúdiu MaW k Protokolum sionských mudrcov. Joffeho reakcia podnietila mnohých si znovu prečítať jeho článok Svet bez Izraela, publikovaný v januári 2005 v časopise Foreign Policy. Joffe sa v ňom vysmial z tých, ktorí si – zrejme podobne ako Mearsheimer a Walt – myslia, že zmiznutím Izraela z povrchu zemskeho sa ako mávnutím čarovného prútika vyriešia problémy arabských krajín, trpiacich ekonomikou zaostalou a politickými represiami, odstráni sa terorizmus, vznikne Palestínsky štát a Spojené štáty sa stanú milované v celom islamskom svete. Joffe výstižne označil podobné názory za „wishful thinking“.

Grigorij Mesežnikov

Ustrnutie ducha

Cesta k duchu je útlou knihou esejí pokúšajúcich sa o novú interpretáciu nikdy nekončiacej cesty k slobode. Milan M. Horák nezhrmažďuje systematicky fakty o náboženských praktikách a nepokúša sa o vedecké ani teologické potvrdzovanie svojich názorov. Ponúka pohľad na slobodu v rôznych situáciách človeka, i v historických etapách, no nie na vývoj náboženstva, ako to hlása podnadpis.

- ▲ Milan M. Horák
- ▲ **Cesta k duchu. Deset esejí o vývoji náboženství**
- ▲ Hermann a synové 2006
- ▲ 76 strán
- ▲ 149 Sk

Horák pracuje s pocitmi, tušeniami, ktoré človeka občas prepadajú a ktoré by podľa neho mali nenápadne prejsť ku skutočnosti presahujúcej každodennú ľudskú skúsenosť. Vie, že to, čo sa týka toho najhlbšieho v nás, sa len ťažko dá preniesť do slov a teórie, preto využíva široký priestor existenciálneho zážitku na vlastné špekulácie. V každom prípade jeho špekulatívne eseje majú mnoho silných miest, ale ako celok vyznievajú rozpačito, manipulačne a znásilňujú kresťanský úzus. Autor píše veľmi opatrne, azda aby neodradil, preto ani nezbadá výborné premostenia gnostických myšlienok s myšlienkami typicky kresťanskými a nenápadne sa z Krista vyklúbe „jogín“, ktorý dokáže ovládať hmotu natoľko, že nemá problém na dva dni pozastaviť všetky oživujúce (duchovné) sily

svojho tela, ktoré mu dávali jeho funkciu a štruktúru, a na tretí deň ich zase zmobilizovať v prítomnom stave, ktorý už odráža momentálne potreby a nie minulosť. Medzi riadkami o zmŕtvychstaní preblesne aj reinkarnácia – objaví sa aj nové definície karmy v kresťanskom háve.

Je jasné, že dnes pestovať predsudky voči východným náboženstvám, keď už aj katolícka cirkev (ako bašta nemennosti) prijala zásady „inkulturácie“, je nielen nevhodné, ale aj nepotrebné. Východné náboženstvá obsahujú veľa inšpiratívnej sily, západnou kultúrou ešte nespracovaných myšlienok, ktoré by nebolo múdre ignorovať. Synkretizmus však v sebe skrýva riziko spájania nespojitelného, kde poznaná pravda v jednom kultúrnom kontexte nemusí byť pochopená správne v inom kontexte a už vôbec nemusí zodpovedať významovým štruktúram, ktoré pôvodne obsahovala. Vzniká otázka, či sme vôbec schopní myslieť ako veriaci „východu“ a či dokážeme spracovať a rozpoznať podstatu východných náboženstiev? Ak to synkretizmus nezvládne, náboženský mix zostane prijateľný len pre zopár nadšencov. Horákovo synkretizmus balansuje na hrane, aj to len vďaka dobre premysleným mimikry.

Aby sme sa mohli oslobodiť, musíme najst predmet zotročenia. Autor podobne ako gnostici vidí ducha zotročenej hmotou, našou telesnosťou, hmatateľ-

ným svetom okolo nás. No zároveň si uvedomuje, že bez hmoty by sa duch nemohol prejavovať. Preto hmota je prijateľná, ale len ako nástroj ducha. Gnostické myšlienky o uväznenom duchu v hmotných telách odsúdili už na konciach cirkevnej otcovia ako napríklad manicheizmus, ktorému pôvodne podľahol aj sám Augustín. Čo je na nich také nezlučiteľné s kresťanským pochopením hmotného sveta? Najmä ich nepriateľstvo voči pozemskému životu, viditeľnému svetu a našmu telu. Nestačí sa nad túto závislosť od „pozemskosti“ len povzniesť ako vtáky na krídlach, ako o tom píše autor, aby sme nakoniec pomocou náboženských praktík žili slobodne, čo znamená nezávisle od tela, hmoty a pomínelného sveta. Sloboda v kresťanstve nie je nezávislosť. Kresťanstvo totiž nebojuje so svetom v zmysle zachrániť sa pochope- ním, že sem nepatríme, ale svet prijíma ako Božie stvorenie, rovnako dobré, ako sme my. Sloboda akceptuje „prirôdzené“ veci a neoddeľuje sa od nich. Iba ak

Horákove špekulatívne eseje majú mnoho silných miest, ale ako celok vyznievajú rozpačito, manipulačne a znásilňujú kresťanský úzus.

sa slobodne rozhodujeme pre život, pre svoje telo, pre tento svet, dokážeme žiť tu na zemi i kdekoľvek inde.

Podľa autora sa však k slobode dostaneme, keď sa naučíme ovládať hmotu a „odpozemšťovať sa“ pomocou troch ciest k slobode. Prvá cesta slobody sa neponúka každému, ale len prostredníctvom vyvolenej „triedy“ kňazov. Druhá najťažšia cesta k slobode je sebavykúpenie a posledná cesta je vykúpenie z milosti, ktorá je tou najschodnejšou a najlepšou cestou k slobode. Keďže ide o naše vykúpenie v Kristu, finále knihy patrí Kristovej smrti a zmŕtvychvstaniu. Oblúkom sa vraciame k ustrnutým tvorivým procesom ducha, ktoré pôsobia, že sme si privykli na telo a prestali sme

si ho utvárať podľa aktuálnych potrieb. Horák Kristus prevyšil všetkých učiteľov náboženstva práve tým, že na túto schopnosť nezabudol.

Aj keď eseje majú iskru a východná mystika ponúka ďalšie významy toľko opakovaným kresťanským frázam, autor nepripustil mnohoznačnosť problému. Sloboda v Horákovom stvárnení je možná len skrze Kristovu milosť „nekresťanský“ okorenený štipkou východnej mystiky a teozofickej múdrosti. No sloboda „nepriateľov“ náboženstva sa zase dosahuje len cez zrušenie kresťanských doktrín alebo cez vedecké argumenty proti náboženstvu. Dva protichodné pohľady. A oba majú „pravdu“. Jednoducho preto, lebo pravda nikdy nie je mimo moci. Inak povedané, pravde moc nechýba. Čokoľvek je pravdivé aj v tejto chvíli, vystupuje ako niečo stabilné a určite hodnotné. A je to možné len preto, že každá spoločnosť si určuje niekoľko diskurzov pravdy, ktoré je schopná akceptovať. O pravdu sa zvädzali a stále

budú zväzdať silné ideologické boje. Aj Horák jeden zviadol, a keďže žiadna pravda nie je bez námietok, nezviadol ho (podľa mňa) najlepšie.

Nekritizujem náboženstvo, ale Horákovu interpretáciu náboženstva. Nemôžem sa prikloniť ku kritikom náboženstva (ako napríklad L. Kováč v eseji *Silentium dei*, K&S 12/2006)), i keď s mnohými argumentmi sa dá súhlasiť, lebo podobne ako Horák, usilujúci sa vysvetliť nevysvetliteľné, tak aj L. Kováč veľmi povrchnými analýzami náboženstva sa nevyhol snahe vybudovať systém, ktorý chce vysvetliť všetko. Zákonitým vyústením je predpísanie správneho „myslenia“ a konania, paradoxne na hony vzdialenej slobode, o ktorú obaja tak usilujú.

Kresťanstvo už dávno nezvádza boj s vedou, ako o tom píše L. Kováč, ani s telom a hmotou, ako o tom píše Horák. Rovnako ako dogmy nebrzdia vedecký vývoj sveta ani nepodporujú gnostické myšlienky. Dogma vždy mala zmysel v danej chvíli, veď odpovedala na „by-tostné“ otázky (nech sa nám dnes zdajú akokoľvek nepodstatné). Kresťanstvo sa opiera o najväčšie myšlienkové štruktúry v dejinách, ktoré nevznikli v hlavách niekoľkých blúznivcov, ale ako ťažko získané a vybojované poznanie. Kritizovať ich bez dobového kontextu je bezpredmetné. Je zbytočné ich kritizovať aj ako abstraktné náboženské učenie – ide len o to, aby sme preukli, kto sa učenia zmocnil a ako ho používa. A to môže byť v jednom prípade ochranou učenia pred ďalším zanášaním „nepodstatných“ prvkov, ale rovnako i hrádzou ďalšieho myšlienkového vývoja učenia. Ako v náboženstve, tak aj vo vede.

No najväčšou povrchnosťou pri kritike kresťanstva je stotožňovanie náboženstva s cirkvou (v horšom prípade len s rímskokatolíckou) a stotožňovanie slobody/noslobody s abstraktnými pojmami „náboženstvo“/„veda“. Náboženstvo aj vedu v konečnom dôsledku oživujú konkrétni ľudia. Pripísať zlo cirkvi a dobro vede a nevidieť pritom ich prienik cez všetky ľudské činnosti je rovnako obmedzujúci pohľad, ako pripísať zlo „hmote“ a dobro „duchu“.

Namiesto uzavretia človeka do jednej zo „správnych“ náboženských ciest, ako to urobil M. Horák na svojej Ceste k duchu a L. Kováč vo svojich kritických esejach proti náboženskému mysleniu, by bolo poctivejšie nielen pomenovať „silu“, ktorá sa daného fenoménu zmocnila, ale upozorniť aj na mnohé iné sily, ktorým môže slúžiť. Dnes už naozaj nejde o jedinú Pravdu. Zlomíť palicu nad inými videniami sveta je tá najjednoduchšia a aj najmenej prijateľná cesta k slobode.

Ivana Kaduková - Adamcová

Kresťanské hodnoty – ponuka aj pre nekresťanov?

Knihu prezentuje tri prednášky erfurtského katolíckeho biskupa Joachima Wankeho, ktorých spoločným menovateľom je nová evanjelizácia. V prvej prednáške (Za evanjelium sa nehanbím) sa autor inšpiroval citátom z listu Rimanom a predniesol ju v rámci Pastoračného kongresu Biskupstva erfurtského v októbri 2003. Druhá (Kresťanské hodnoty – ponuka aj pre nekresťanov?) bola určená pre spoločnosť erfurtských akademikov, s ktorými sa Wanke stretol vo februári 2004. Tretia (Zvestovanie evanjelia dnes – problémy a šance misionárskej prítomnosti cirkvi v pluralitnej spoločnosti) bola prednesená na medzinárodnom pastoračno-teologickom sympóziu, ktoré sa v októbri 2004 konalo na Teologickej fakulte Juhočeskej univerzity v Českých Budejoviciach.

- ▲ Joachim Wanke
- ▲ **Obtíže a šance církve v dnešním světě**
- ▲ Preklad Jindra Hubková, Marta Rynešová
- ▲ Karmelitánske nakladatelství 2006
- ▲ 86 strán
- ▲ 139 Kč

Grécke slovo euangelion znamená v preklade „posolstvo“, „radostná novina“. Dnes by sme povedali „závažná, dôležitá správa“. Žiť podľa evanjelia znamená rozšíriť obzor ľudského života. Každý človek, ktorý prichádza na tento svet, sa musí sám a celkom osobne pre kresťanstvo rozhodnúť. Evanjelium nám alebo zverené v tom zmysle, že by sme ho mohli niekomu druhému predpísať ako tabletku proti boleniu hlavy. My veriaci sami potrebujeme tento liek a pokrm, túto orientáciu svojho života podľa Božieho slova a to trvale, bez toho, aby sme raz

dospeli k nejakej podobe definitívneho konca. Z toho vyplýva, že medzi veriacimi a neveriacimi môže existovať len vzťah vzájomnej solidarity. Neide o poskytovanie nejakej pomoci zo strany tých, ktorí majú, tým, ktorí nič nepotrebnú. Pred Bohom všetci ľudia stoja ako takí, ktorí sú odkázaní na pomoc, zdôrazňuje Wanke. Mali by sme sa zamyslieť nad tým, ako sa podeliť s ľuďmi o skúsenosť s Bohom a Ježišom Kristom. Lebo podľa Wankeho platí: „Uchovávaná mana sa kazí! Viera, ktorá sa nedostane k ľuďom, stráca chuť a zvetrá. Kresťan, ktorý by chcel zachovať len seba, sa stane pre svoje okolie nestráviteľný.“ Schopnosť kresťanov podeliť sa s druhými o svoju vieru sa nedá osvojiť pomocou vopred daných komunikačných receptov. Súčasny človek má vyvinutý zmysel pre pravdivosť a „opravdivosť“. Evanjelium bude preto pôsobiť pravdivým dojmom aj navonok len tam, kde nám veriacim, ktorí sme „vo vnútri“, dáva odvalu na obrátení a pokánie. V takom prípade môže neúprosťnosť, s ktorou nám spoločnosť nastavuje zrkadlo, znamenať pre nás kresťanov

skrytú pomoc, upozorňuje Wanke. Podľa neho osobné svedectvo človeka človeku je veľmi dôležité. Posolstvo evanjelia získava vietor do plachiet aj v túžbe človeka po slobode a v snahe uniknúť, pokiaľ je to možné, akémukoľvek tlaku nutnosti. Epochálny nástup slobody vo východnej Európe na sklonku minulého storočia bol viac ako len vyvrcholením túžby po konzumnom spôsobe života časti západnej spoločnosti, alebo po možnosti slobodne cestovať. Preto je volanie po oslobodení od spoločenských systémov, ktoré pohŕdajú ľuďmi a sú založené na lži, predsa len „znamenaním času“, ktoré vychádza vedome v ústrety „oslobodeniu“ človeka evanjeliom, myslí si Wanke. Vo východnej Európe dochádza k novému prebúdzaniu rešpektu k jednotlivcovi a jeho dôstojnosti. Rodí sa pranie uniknúť ná-

Najdôležitejším prínosom kresťanstva k súdržnosti spoločnosti nie je sociálna práca cirkvi alebo mravné výzvy z kazateľnice, ale otváranie cesty k chápaniu Boha ako takého, ktorý je s človekom solidárny.

hodilostiam neprehľadného sveta i tlakom výlučne ekonomicky zmyslajúceho prostredia. V človeku pôsobí hlboká túžba žiť v šťastných vzťahoch. Mój život nie je obyčajným nahraditeľným produktom anonymných zákonitostí, ale odpoveďou na volanie, ktoré prichádza zvonku a ktorý ma oslovuje osobne.

Na premenu hodnôt, ku ktorej v súčasnej dobe dochádza, sa nedá pozeráť izolovane len z výlučne morálneho hľadiska. Za zmenami v politickej, hospodárskej a kultúrnej oblasti je možné tušiť vždy aj zmeny v predstave o hodnotách

a zmeny v pravidlách ľudského správania, konštatuje Wanke. Zmena hodnôt je spoločensko-kultúrny proces, ktorého základom sú zmenené predstavy o šťastí človeka. Wanke pokladá skutočnosť pokojnej revolúcie vo východnom Nemecku, kde pôsobí ako biskup, za dôkaz, že nie je možné vo všeobecnosti hovoriť o rozpade hodnôt. Pri zmienenej spoločenskej zmene sa väčšina občanov postavila proti moci totalitného štátu práve preto, že pokladá slobodu a pravdu za skutočné hodnoty. V tejto súvislosti autor zdôrazňuje, že väčšina hodnôt, ku ktorým sa kresťania hlásia, sa kryje s hodnotami ostatných slušných ľudí (napríklad múdrosť, spravodlivosť, statočnosť, čestnosť, sriednosť). To, čo je kresťanstvu vlastné, spočíva v postojoch, vo vnútor- nom „kvase“ určitého mravného kona-

nia, ktoré sa nachádza zvlášť v Ježišovej „reči na vrchu“ (Mt 5 – 7). Čo teda spája kresťanov s nekresťanmi? Predovšetkým je to uznanie bližného ako seba rovného. Z toho potom vyplýva, že najdôležitejším prínosom kresťanstva k súdržnosti spoločnosti nie je sociálna práca cirkvi alebo mravné výzvy z kazateľnice, ale otváranie cesty k chápaniu Boha ako takého, ktorý je s človekom solidárny. V kresťanstve neplatí určitá formálna autorita – a preto hrôza z porušenia Božieho prikázania, ale platí tu autorita Boha, ktorý je ochotný kvôli človeku trpieť. Človek,

ktorý kresťanský zmysel, sa stretáva s Božím zákonom nie v rovine abstraktno-mravnej, ale v potrebách bližného, a to predovšetkým toho, kto trpí a je týraný. Preto smie kresťanská viera vyhlasovať, že autonómia a emancipácia človeka sa stáva svojvoľou tam, kde si robí čo sa jej zachce a to aj zoči-voči utrpeniu Boha, ktorý sa vždy znovu a znovu identifikuje s ktorýmkoľvek trpiacim človekom. Oslobodenie človeka sa, naopak, uskutočňuje tam, kde sa človek skláňa pred autoritou trpiaceho bližného a kde sa jej podriada (ako hovorí významný súčasný teológ J. B. Metz). Nejde len o to, že sa ma utrpenie druhého človeka emocionálne dotkne, ale o to, že sa ním nechám „obmedziť“ vo svojej túžbe po sebarealizácii. Spoločné úsilie zmierniť utrpenie je mohutným impulzom, ktorý dokáže udržať spoločnosť pohromade a značne ju zluďšitiť. Z takejto vzájomnosti členov spoločnosti môže začať vyrastať koalícia pre život, konštatuje Wanke.

Podľa Wankeho evanjelium „rozširuje obzor ľudského života“, preto je pre všetkých, nielen pre kresťanov. Úlohou kresťanov je vytvárať pre evanjelium „rezonančný priestor“, aby ho mohli všetci počuť. V tom vidím hlavný prínos tejto knihy. Dnes sa u nás veľa hovorí a diskutuje o odovzdávaní hodnôt budúcim generáciám. Dôraz sa pritom kladie na ich „konzervovanie“. Myslím si, že takéto vecné chápanie hodnôt nie je prijateľné. Hodnoty sú v udalostiach, nie vo veciach. Preto nie sú „dané“, ale sa tvoria. Pri ich tvorbe je však potrebné zachovať kontinuitu s minulosťou. Proces tvorby hodnôt by sme mohli prirovnať k hľadaniu vzácných perál, o ktorom je reč v evanjeliu. Tam sa hovorí, že keď kupec nájde veľmi cennú perlu, ide, predá všetko, čo má, a kúpi ju (Mt 13, 45n). Myslím si, že všetci veriaci aj neveriaci by sme mali spoločne hľadať, čo je v živote hodnotné a vzácne. Tým budeme vytvárať ľudskejší svet, v ktorom nájdú domov všetci. Aj to chcel podľa mňa autor povedať vo svojej krátkej, ale myšlienkovito neobyčajne bohatej knihe.

Štefan Šrobár

Príbehy zničených životov, príbehy nádeje

So svojím väzenským príbehom neboli ojedinelí. V prvej kapitole knihy sa uvádzajú čísla väznených, ktoré si hodno pripomenúť, lebo dokresľujú temné stránky sveta, v ktorom prisluhujúci veršovníci sľubovali, že „zítra se bude tančiť všude“. A vlastne sa aj tancovalo – pod jednou feruľou a v jednom povolenom rytme. Ak začiatkom roku 1938 bolo v demokratickom Československu väznených 9 056 osôb, v marci 1946 ich už bolo 27 540, z nich veľa tzv. retribučných väzňov za skutočné či údajné zločiny z vojnových čias. V piatom roku pofebruárovej „ľudovej demokracie“, k 1. 1. 1953, narástlo však číslo väznených na 46 021, teda na viac ako päťnásobok predvojnového počtu! K tragickým paradoxom komunistického režimu patrí nielen to, že vládol uplatňovaním zločinných metód, ale že relatívnu väčšinu medzi politickými väzňami tvorili práve robotníci, v mene ktorých a pre ktorých chceli komunisti údajne vládnuť. Niekoľko amnestií tento počet postupne znížilo takmer na polovicu, ale koncom 50. rokov, keď opäť „prituholo“, sa vo väzniciach nachádzalo vyše 38-tisíc ľudí. A v roku 1966, teda v „skvelých 60. rokoch“, podľa niektorých znalcov vraj v takmer slobodných časoch, poskytovali československé väznice „prístrešie“ ešte 23 632 väzneným. Podotýkam, že v tom čase mala socialistická republika menej obyvateľov ako medzivojnová demokratická republika.

Také boli vtedajšie väzenské čísla, za nimi sa však veľmi často skrývali tragické príbehy, celkom zbytočne strategické roky, ba desaťročia a neraz aj životy. Podstatným znakom politických represí bolo to, že najprv sa kriminalizovali postoje a činy ľudí, ktoré v slobodnej, demokratickej spoločnosti z princípu nemôžu byť protizákonné a trestné, a potom sa na základe politických paragrafov produkovali „zločinci“. Je pochopiteľné, že obeť z knihy Smrť za mrežami boli po obnovení demokracie a právneho štátu, podobne ako mnohé ďalšie politické obeť, súdne rehabilitované.

Podstatným znakom politických represí bolo to, že najprv sa kriminalizovali postoje a činy ľudí, ktoré v slobodnej, demokratickej spoločnosti z princípu nemôžu byť protizákonné a trestné, a potom sa na základe politických paragrafov produkovali „zločinci“.

Kniha v úvode sumarizuje aj mechanizmy „spracúvania“ zatknutých, metódy donucovania k očakávanému priznaniu siahajúce od jemnejšieho psychologického nátlaku až po brutálne násilie, povolené dôvernými, a teda „neexistujúcimi“ predpismi, porušujúcimi oficiálne znenie platných zákonov. A bezohľadné zaobchádzanie s politickými väzňami pokračovalo samozrejme aj po vynesení rozsudku, pričom úmrtia v dôsledku takého zaobchádzania mali budiť dojem prirodzeného skonu. Veď umrieť sa dá kdekoľvek a kedykoľvek, prečo teda nie vo výkone spravodlivo vymeraného trestu v mene pracujúceho ľudu...

Také osudy znášali prakticky všetci politickí väzni, no medzi nimi predstavovali osobitnú a nemalú skupinu veriaci rôznych konfesií s celkom prirodzenou prevahou občanov katolíckeho vierovyznania. Táto cirkev (latinského či východného obradu) bola totiž najpočetnejšia a moc ju vnímala ako najnebezpečnejšiu. V prenasledovaní kňazov, rehoľníkov a iných aktívnych veriacich sa azda najviac spájala politická zášť predstaviteľov režimu s ideologickým, svetonázorovým zápa-

lom. Náboženské presvedčenie vnímal režim ako „opium ľudu“ a najväčšiu prekážku pri formovaní „nového človeka“ podľa mustru zakotvenej v poučkách marxizmu-leninizmu. „Vyrovnávanie sa s náboženskou otázkou“, teda prechod početných veriacich k ateizmu, bolo dlhodobou jedným z hlavných cieľov a úloh predstaviteľov režimu a ich „ideologických pracovníkov“. Na začiatku komunistického režimu hral významnú rolu aj ten fakt, že po faktickom zrútení sa nekomunistických politických strán a ich organizácií bezprostredne po februárovom prevrate, resp. po ich úplnom ovládnutí komunistami v rámci „obrodeneho“ Národného frontu, ostali len cirkev a ich veriaci, ktorí dokázali klásť určitý odpor totalitnému valcu. V roku 1949 to bolo najmä odmietnutie tzv. Katolíckej akcie zameranej na rozštiepenie katolíckej cirkvi a o rok neskoršie odpor gréckokatolíckych veriacich a kňazov voči násilnému zlúčeniu ich cirkvi s pravoslávnu cirkvou.

Dôsledky, ktoré museli ľudia odaná viere a cirkvi znášať, vidno aj na osudoch niekoľkých kňazov uvedených v knihe. V nich akoby sa stelesnili dramatické, ba tragické peripetie ďalších tisícov a desaťtisícov veriacich v prvých desaťročiach komunistického režimu. Azda najznámejší z nich je gréckokatolícky biskup Pavol Peter Gojdič, ktorý bol spolu s biskupom Hopkom najprv internovaný, aby nezasahoval do pripravovaného „zjednotenia“ dvoch cirkví, v ktorom sa mala takmer štvrtmiliónová gréckokatolícka cirkev nechať „dobrovoľne“ pohltiť osemtisícovou pravoslávnu cirkvou, aby sa grécki katolíci oddelili od „reakčného Vatikánu“. Krátko po zjednocujúcom sobore bol biskup Gojdič zatknutý a v roku 1951 spolu s biskupmi Vojtaššákom a Buzalkom súdený. Súd ho vinil aj z toho, že „v minulosti vždy zrádzal záujmy ľudu...“ a odsúdil ho za vojenskú zradu, velezradu a vyzvedačstvo na doživotie. Trest bol síce po niekoľkých rokoch znížený na 25 rokov, no biskup umrel po desaťroč-

Už v prvých rokoch po vojne bol krátko väznený a obvinený za údajné kolaborantstvo, ale súd ho v apríli 1947 spod obžaloby oslobodil. V roku 1949, v „nových časoch“, však už zatknutiu a obvineniu neunikol, ale nového súdu sa nedožil. Zomrel necelý mesiac po zatknutí na komplikácie po perforácii žalúdočného vredu, na ktorý trpel už dlhší čas.

Spomenutí kňazi patrili k staršej generácii, ale ťažké pomery vo vy-

ce. Súdu sa javila ako osoba „naprosto oddaná reakčným kňazom a ochotná pomáhačka v ich protištátnej činnosti“. Jej činnosť na prospech kňazov „ohodnotil“ súd na 9 rokov väzenia. Neskôr jej trest síce skrátili o 4 roky, ale v roku 1955 zomrela vo väzenskej nemocnici na tuberkulózu dýchacích ciest. Mária Tencerová, matka štyroch detí, ukryvala spolu s ďalšími ochotnými ľuďmi prenasledovaných kňazov. ŠtB ich nakoniec zatkla a krajský súd

Nielen kňazi a rehoľníci sa stali obeťami komunistických väzňov. Medzi laikmi oddanými viere vynikajú jednoduché ženy, pripravené pomáhať ľuďom v ťažkom položení a v im nepriateľskom režime niesť za svoje činy aj veľmi trpké dôsledky.

šetrovacej väzbe a potom vo výkone trestu ťažko znášali aj oveľa mladší väzni. Alfonz Paulen najprv podpísal vyhlásenie, v ktorom s ďalšími kňazmi odmietol režimistickú Katolícku akciu a po likvidácii kláštorov pomáhal tým rehoľníkom, ktorí sa nevedeli zmieriť s proticirkevnou politikou novej moci a hľadali cestu do exilu. Zatkli ho v roku 1951 a v nasledujúcom roku bol tento „zúrivy nepriateľ všetkého pokroku“, ako ho charakterizovalo trestné oznámenie, odsúdený na jedenásť rokov za velezradu. Po troch rokoch ťažkej väzby zomrel len štyridsaťdenný na zlyhanie obličiek.

No nielen kňazi a rehoľníci sa stali obeťami komunistických väzňov. Medzi laikmi oddanými viere vynikajú jednoduché ženy, pripravené pomáhať ľuďom v ťažkom položení a v im nepriateľskom režime niesť za svoje činy aj veľmi trpké dôsledky. Emmu Olbrichovú súdili v roku 1952 v skupine s A. Paulenom za pomoc rehoľníkom a kňazom pri prechode štátnej hrani-

v Banskej Bystrici uložil M. Tencerovej roku 1959 trest 10 mesiacov nepodmienečne. Najvyšší súd v Prahe však priostriľ svoju trestnú optiku a pridal jej ďalšie 4 mesiace. Do výkonu trestu nastúpila s vážnym ochorením štítnej žľazy a po deviatich mesiacoch zomrela vo väzenskej nemocnici. Smrť takto kosila vo výkone trestu alebo ešte vo vyšetrovacej väzbe aj ďalšie obeť ŠtB a súdnictva vykonávajúceho „trestnú spravodlivosť“.

A nádej? Tú si v akokoľvek krutých podmienkach uchovávali mnohí z obvinených a odsúdených. Aj v ťažkom zdravotnom stave vedeli rozdávať povzbudenie ďalším spolutrpiciam. Zoči-voči nadchádzajúcej neodvratnému koncu života bola taká nádej len ako tá poľná tráva? O tom by mohli hovoriť iba tí, čo sa dokázali obetovať pre iných a zaplatiť za to cenu, ktorú im vyrátali ochotní paholkovia dnes už zaniknutého režimu.

Milan Zemko

- ▲ Veronika Lagová a kol.
- ▲ Smrť za mrežami
- ▲ Vydavateľstvo Michala Vaška 2006
- ▲ 416 strán
- ▲ 490 Sk

Dušan Hanák, Modrý kosák a kladivo, z knihy Záznamy a odkazy

Názov knihy pripomína titul kriminálneho románu a vskutku aj ide o zločiny, no nespáchalo ich jedenásť mužov a päť žien, ktorým sú venované jednotlivé kapitoly publikácie. Všetci z nich boli obeťami, kým pachateľom bol sám štát, presnejšie jeho mocenské orgány, ľudské nástroje v režime údajnej diktatúry proletariátu, čiže diktatúry komunistickej strany. To, čo šestnásť mužov a žien tejto knihy spojilo, bola ich kresťanská viera a úzky vzťah k cirkvi a náboženskému životu a, pravdaže, trpký osud, končiaci smrťou za mrežami.

Teológia násilia

napísal F. M. Dostojevsky. Ešte ťažšie je pochopiť človeka, ktorý pácha zlo v mene náboženstva či samotného Boha.

Americký sociológ Mark Juergensmeyer vo svojej knihe Teror v myslí Božej skúma zjavné a skryté mechanizmy, ktoré majú moc urobiť z náboženstva a násilia spojencov. Predmetom jeho záujmu sú násilné činy príslušníkov piatich veľkých náboženských tradícií: kresťanstva, judaizmu, islámu, sikhizmu a buddhizmu. Úskalia, ktoré prináša práca s takým širokým záberom, ho neodradili, aj keď si iste uvedomoval, že vo svojom výskume nebude môcť zohľadniť osobitosti jednotlivých náboženstiev a teda ani osobitosti ich „kultúr násilia“.

Juergensmeyerova práca je vzácnou vyvážená. Oceňujeme, že napriek pozornosti, ktorú médiá oprávnene venujú incidentom na Blízkom východe, kniha túto oblasť osobitne nezďrazňuje. Navyše autor neváha začať svoj pokus o preskúmanie súčasného vzostupu náboženského násilia práve v domácom kresťanskom prostredí. Základom jeho práce sú rozhovory

už zmienené „kultúry násilia“. Osobitne sa sústreďuje na teologické zdôvodnenie násilných činov. Pre nás sú v tomto ohľade najzaujímavejšie postoje troch abrahámovských tradícií.

V prvých storočiach boli kresťania utláčanou komunitou, no keď sa kresťanstvo stalo štátnym náboženstvom, otázka násilia vyvstala v celej svojej zložitosti. Určitým riešením sa stala teória spravodlivej vojny, ktorú dnes v podstate preberá teológia oslobodenia na legitimizovanie „spravodlivej revolúcie“. Teroristické skutky však nenachádzajú ospravedlnenie ani v jednom z hlavných prúdov kresťanskej teológie. Preto v pozadí útokov na interrupčné kliniky v Spojených štátoch a ďalších teroristických činov môžeme nájsť iba okrajové ideológie. Jednou z nich je u nás málo známy fundamentalistický teologický smer, teológia obnovy (reconstruction theology). Jej cieľom nie je nič menšie než premena Ameriky na teokratický štát. Kresťania musia presadiť, aby sa Biblia stala základom štátneho zákona a spoločenského poriadku. Útok na inter-

Pred atentátom na Jicchaka Rabina poprední ortodoxní rabíni pochybovali, že by sa našiel rabín, ktorý by podobný čin schvaľoval. Napriek očakávaniu sa ich našlo hneď niekoľko. Rabínska tradícia odmietala násilie. Rabíni často poukazovali na biblický zákaz použiť železo, nástroj vraždy par excellence, na opracovanie kameňov určených na stavbu Chrámu (Kniha kráľov 6:7), a tak zdôrazňovali, že spiritualita sa nezohoduje s násilím. Už v stredoveku sa však ozvali aj kritické hlasy. Juda Halevi uvádza dialóg, v ktorom na slová rabína chváliaceho židovskú mierumilovnosť kráľ Chazarov reaguje s dávkou cynizmu: „Bolo by tomu tak, keby ste si

Na základe starostlivého rozboru bohatého dokumentačného materiálu autor podáva presvedčivé dôkazy o tom, že v nábožensky motivovaných teroristických činoch, spáchaných príslušníkmi rôznych tradícií, je možné rozoznať celý rad spoločných znakov.

Teroristický akt je predovšetkým šokujúcim verejným predstavením. Pri výbere cieľa a času sa uprednostňuje symbolika, strategická hodnota činu je druhotná. Jasne viditeľná je súvislosť s náboženským rituálom. Zasadenie násilia do kontextu kozmickej vojny umožňuje aktérom uveriť, že sa podieľajú na veľkej duchovnej dráme. Teroristické činy často súvisia so so-

Islám nikdy nebol náboženstvom okrajovej skupiny, ako boli prví kresťania, ani náboženstvom utláčaných ako judaizmus. Muslimská umma nebola len samostatná náboženská, ale aj politická komunita, a preto islám od počiatku stál zoči-voči otázke násilia.

pokoru sami zvolili, lenže vás k nej donútili. A keby ste sa dostali k vláde, aj vy by ste zabíjali.“ Zdá sa, že dnes pre judaizmus nastala hodina pravdy.

Islám nikdy nebol náboženstvom okrajovej skupiny, ako boli prví kresťania, ani náboženstvom utláčaných ako judaizmus. Muslimská umma nebola len samostatná náboženská, ale aj politická komunita, a preto islám od počiatku stál zoči-voči otázke násilia. Islámski znalci práva v istých prípadoch násilie schvaľovali. Žiaľ, dnes, keď sa Blízky východ stal ohniskom vážnych konfliktov, hlasy umiernených predstaviteľov tradície takmer nepočuť. Tým hlasnejšie sa ozýva rétorika samozvaných radikálov.

ciálnym napätím, ktoré volá po absolútnom riešení, a s pocitmi poníženia a frustrácie.

Naznačujú takéto analýzy nejaké riešenie?

Podľa autora liekom na náboženské násilie môže byť nejaká forma všeobecnejšieho prijatia duchovných a mravných hodnôt vo verejnom živote. Podobne sa vyjadril americký liberálny rabín Michael Lerner, keď analyzoval príčiny porážky demokratov v minulých prezidentských voľbách: „Nemôžete bojovať s chybnými hodnotami, keď za ne neponúknete žiadne iné hodnoty.“

Jarmila Drozdíková

- ▲ Mark Juergensmeyer
- ▲ Teror v myslí Boží. Globální vzestup náboženského násilí
- ▲ Preklad Tomáš Suchomel
- ▲ CDK 2007
- ▲ 382 strán
- ▲ 525 Sk

Pred atentátom na Jicchaka Rabina poprední ortodoxní rabíni pochybovali, že by sa našiel rabín, ktorý by podobný čin schvaľoval. Napriek očakávaniu sa ich našlo hneď niekoľko.

„N ie je nič ľahšie, než opovrhovať človekom, ktorý pácha zlo, no nič nie je ťažšie, než takého človeka pochopiť.“

s niektorými organizátormi, obhajcami a dokonca aj s aktérmi teroristických činov. Autora pritom nezaujímajú ani tak individuálna psychológia ako

rupčnú kliniku v tomto zmysle nielen znemožní zabíjanie nenarodených, ale pomôže naplniť zákon Boží a ustanoviť Božie kráľovstvo na zemi.

Dušan Hanák, Zoznam trestov, z knihy Záznamy a odkazy

Snová istota

lozofie. Ešte niesla na svojom tele silné odtlačky svojich rodičov. Jej pôrod sprevádzali bolesti dôkazov oprávnenia svojej existencie, experimentov, hľadania všeobecných zákonov, tvorby pojmosloví. Očakávalo sa, že presne pomenuje to ťažko uchopiteľné, čím sa zaoberala, zmeria to ťažko merateľné, čo pomenovaním dovedla k existencii. Freudov Výklad snov bol len niekoľko rokov na svete, Jung však už začal pracovať so snami po svojom a rozkmotril sa s Freudom.

Merania a experimenty sa nedali opakovať v reprodukovateľných podmienkach, klinická prax hľadala svoju cestu k teóriám, jedným slovom zmätk nad zmätky, nečudo, že exaktné vedy pozerali na čerstvého príbuzného s dešpektom. Ako inak môžete pozeráť na toho, kto sa zaoberá niečím takým neskutočným a nereálnym, ako sú predstavy, sny, nevedomie, archetypy? Také niečo je skôr poslaním šamanov z dažďových pralesov Amazónie ako moderného vedca. Faktom je, že tu, na poli imaginácií, sa záujem psychológie a šamanov primitívnych národov stretáva. Šamani sa vďaka imaginácii s istotou orientujú v minulosti, budúcnosti a liečení, mystici získavajú náhľad na podstatu duše a božstva, nuž a psychológovia sa z imaginácií dozvedajú o neznámych silách hlbších vrstiev ľudskej psychiky.

Predstavy alebo imaginácie sú produktom psychickej činnosti človeka (i keď svoje predstavy majú i niektoré zvieratá) a psychológia sa nimi ako takými musí zaoberať. Skúste si predstaviť život bez predstáv. Že nepredstaviteľné?

Mohlo by sa zdať, že predstavy a fantázie nás sprevádzajú celým životom, ale nie je to celkom tak. Keď pred necelým pol storočím preskúmal Piaget so svojím tímom počiatky nášho kognitívneho života, ukázalo sa, že až okolo 18 mesiacov života si vieme predstavy voľne vyvolať. Dovtedy sa v najlepšom úsilí dokážeme sotva chvíľku pozeráť na dvere, za ktorými zmizla mama. Ako sa však zmení život, keď si na ňu vieme sami od seba spomenúť a predstaviť si ju! Už nás tak ľahko nepohltí úzkosť z opustenia.

Plus mínus v tomto životnom období sa ukazuje, že uslintaná hračka z rohu postielky je maco, otec tato a všetko okolo sa tiež voľajako volá. Aby sme sa s rečou dostali ďalej, nevyhnutne potrebujeme vyvárať predstavy – aj slovo je predstavou o predmete, ktorý popisuje. Vznik predstáv tak súvisí s objavením sa symbolickej/semiotickej funkcie. Nič sa nedá robiť, predstavy sú úzko spojené s vnímaním, pamäťou, myslením, so všetkými našimi kognitívnymi funkciami. Ako píše Uhrová: „Mohli by sme dokonca predpokladať, že predstavivosť patrí k bežným formám spracúvania informácií, citujúc Kanta, ktorý predstavivosť pokladal za: ... nutnú ingredienciu samotného vnímania..., keď má... z rôznorodých pohľadov vytvoriť jediný obraz.“

Kognícia však nie je jedinou časťou nášho bytia, ktorá je konzumentom predstáv. Predstavy vstupujú do nášho citového života, vytvárajú ho, zafarbujú ho a nechávajú sa ním meniť. Doká-

Práve tento ich aspekt sa využíva v psychoterapii. Nevie, či by sa našiel na Slovensku niekto povolanejší písať na túto tému ako Eva Dorota Uhrová. Ako „liečiteľka“ sa imagináciami zaoberá už 15 rokov. Pravda, moderný jazyk by použil namiesto liečiteľky výraz psychoterapeutka. Desaťročie stojí v čele slovenskej spoločnosti katatýmno-imaginatívnej psychoterapie (skrátene KIP, kto však chce, môže používať plné znenie tohto jazykolamu) – psychoterapeutického smeru, ktorý používa imaginácie ako hlavný diagnostický a terapeutický nástroj.

Tu sa cesta opäť vracia ku geniálnemu francúzskemu dôstojníkovi. Metóda, ktorú dnes používa KIP na liečenie duše pacientov, sa v mnohom podobá Caslantovmu prebúdzaniu nadprirodzených schopností. Samozrejme, výskum a klinická prax v psychoterapii od jeho čias významne pokročili a psychológia na šikovného francúzskeho

Je osobnejšia, štvornatejšia. Aj jazyk prestáva dýchať suchopárnosťou vedeckých učebníc. Na konkrétnych prípadoch z vlastnej praxe popisuje, ako dochádza k liečivej zmene v prežívaní i náhlade pacienta pod vplyvom imaginácií. Cítiť, že autorka veľmi dobre vie, o čom píše, imaginácie sa v jej rozprávaní stávajú konkrétnym, hmatateľným nástrojom zmeny. Nepíše o všetkých motívoch, vyberá azda tie, ktoré pokladá za najilustratívnejšie. Nečakajte návod typu „krok za krokom pri práci s KIP“, na tých niekoľkých príkladoch však môžete porozumieť všeobecným základom práce s imagináciami, zistíte, čo vlastne terapeutka robí, keď pomáha klientovi vyrovnáť sa s náročnými motívmi a sprevádza ho svetom predstáv.

Vráťme sa teraz niekoľko desaťročí pred prvé Leunerove pokusy s imagináciami. Ak vynecháme vojakov a šamanov, bol to práve Carl Gustav

nú prekážku, môže bez obáv siahnuť po Schlegelovom diele. Vyhne sa nejasnostiam, dvojmyselnostiam a príveľkej otvorenosti, napriek tomu bude môcť sledovať bohatstvo a nápaditosť Jungových myšlienok.

Ako Švajčiar a lekár má Schlegel k Jungovi blízko. Nie je však žiakom Jungovej analytickej psychoterapie a možno práve to mu pomohlo zachovať odstup potrebný na spracovanie takého rozsiahleho a mnohoznačného diela. Schlegel krotí obrazy pevným rámcom a štruktúrou. Hľadá niť jednotlivých Jungových konceptov krížom-krážom celým jeho dielom. Všíma si podobnosti, polemizuje s protirečieniami, vysvetľuje. Zasadzuje Jungove psychologické pozorovania do odborného kontextu doby, dopĺňa ich dielom jeho súčasníkov či priamych nasledovateľov. Je zrozumiteľný a napodiv aj vtipný. Jeho dielo má ľahkosť, ktorú slovenskí autori psychologickej literatúry zatiaľ len hľadajú.

Sny a fantázie boli pre Junga cenným zdrojom informácií o človeku, jeho duši, ale aj o všeľudských obsahoch a témach – o kolektívnom nevedomí. V jeho životopise, tak ako ho zostavila Anieta Jaffé, nenájdete veľa faktografických údajov, zato mnohé z jeho vnútorného života, nechá vás nahliadnuť do svojich snov a fantázií. A hoci Margaret Shepherdová, autorka manuálu Umenie civilizovanej konverzácie (The Economist, december 2006 – január 2007), považuje rozprávanie svojich snov za vážny konverzačný prehrášok, nenechajte sa odradiť. Rozprávanie o počasí ešte nikomu nepomohlo pochopiť, čo sa v živote deje. Dôležité životné míľniky sú sprevádzané snami a predstavami, práve cez ne je sprostredkovaný aj ich zmysel.

Umenie započúvať sa do symbolickej reči snov a predstáv nie je vôbec jednoduché a už vôbec nie je jednoduché ďalej reč snov rozvíjať. Pred sto rokmi Caslant veril, že práve tak sa môžu v človeku prebudíť nadprirodzené schopnosti. Ešte pred ním šamani primitívnych národov zápaliisto imaginovali na úžitok svojich súkmeňovcov. Dnes, po storočí intenzívneho skúmania, má už aj psychológia istotu, že imaginácie majú blahodarný vplyv na náš duševný metabolizmus.

Petra Zemanová

Schlegel nie je žiakom Jungovej analytickej psychoterapie a možno práve to mu pomohlo zachovať odstup potrebný na spracovanie takého rozsiahleho a mnohoznačného diela.

vojaka vďačne zabudla. Všetka česť Leonhardovi Schlegelovi, že nám jeho meno tak nesebecky pripomenul. Ale vráťme sa k využitiu imaginácií psychoterapiou. Lebo najmä o tom je Uhrovej dielo. Skôr ako sa k tomu však dostane, všeobecne popisuje ich vznik a vytváranie, vymedzuje ich miesto medzi kognitívnymi schopnosťami, skúma spôsob, akým sa v nich zrkadlí náš životný príbeh, nevedomie, čím to je, že sú pre nás zaujímavé. Táto časť takáto pomerne veľký objem z celej knižky a svojím jazykom azda najviac pripomína dizertačnú prácu. Áno, treba posadiť imaginácie do reálneho kontextu, ukotviť ich vo vývine i neurobiológii človeka, áno, takto sa to robí v akademických prácach. Uhrová pôsobí aj na univerzite. Otázkou je, či práve takáto forma dokáže zaujať širšie čitateľské publikum a či čitateľom nemá byť v prvom rade študent psychológie.

Samotné terapeutické využívanie imaginácií dáva autorka do súvisu najmä s metódou KIP. Jej zakladateľ – nemecký lekár pracujúci na psychiatrii Hanscarl Leuner – začal v polovici minulého storočia zadávať svojim pacientom rôzne motívy na voľné fantazírovanie. Nadväzujúc, okrem iného, na prácu Junga, Happicha a francúzskeho inžiniera, Caslantovho nasledovateľa Desoillea, Leuner svojich pacientov najskôr jemnou sugesciou uvoľnil a potom im ponúkol motív, napr. lúku, potok, dom a iné. Pacient svoje predstavy k zadanému motívu voľne rozvíjal, opisoval ich priebeh, terapeut ho sprevádzal, pomáhal pri náročných momentoch. Hovoril tomu riadená imaginácia alebo civilnejšie – denné snenie. Prekonanie porúch a ťažkostí v imaginácii môže pomôcť pri prekonaní neurotických ťažkostí aj v bdelom živote, môžu sa vyplaviť traumatické udalosti z minulosti pacienta, ich spracovanie v imaginácii môže mať katarzný účinok. Hoci udalosti, o ktorých pacient sníva, sa neodohrajú v realite, „zrkadlí sa v nich sám snívajúci so svojimi vlastnosťami, túžbami, prániami, strachmi, úzkosťami, so svojou životnou históriou, ale aj možnosťami, zdrojmi... môže v nich spoznať svoje možnosti, iné spôsoby správania sa, prežiť ich na symbolickej rovine“. Imaginácie, a to nielen v rukách psychoterapeutky, podporujú tvorivé sily v človeku, hľadajú riešenia aj tam, kde by sa zdravý sedliacky rozum nenamáhal. Tak ako sny sa k nám neprihovárajú bežnou rečou. Svoje posolstvo zaodievajú do reči symbolov. Aj o tomto bol rozkol medzi Freudom a Jungom. Kým Freud pripisoval konkrétnym obrazom konkrétne symboly, väčšinou sexuálneho charakteru, Jung odmietal pevne stanovenú symboliku sna. Význam symbolu hľadal spolu s pacientom a správnosť výkladu overoval jeho účinkom na život pacienta.

Druhá časť Uhrovej knihy je dielom človeka s praktickými skúsenosťami.

Jung, ktorý sa nimi začal systematicky zaoberať. Už v roku 1916 sa zmienil o aktívnej imaginácii ako podstatnej súčasť analytickej terapie. Vďaka nej sa pacient učil samostatne vysporiadať s hlbšími vrstvami svojej duše a otvoril sa jej kreatívnemu potenciálu.

Jung za svojho života vytvoril obšiahle dielo, stojí za mnohými veľkými objavmi v psychoterapii. „Nepatrí medzi chladných čudákov, ale medzi tých, ktorí sú sami poštení vlastnými nápadmi a myšlienkami. O tom svedčí aj jeho dielo, ktoré na mnohých miestach pôsobí ako len ťažko skrotený tok nápadov.“ Jungov jazyk je obrazný, je to jazyk predstáv. Nielen štruktúra psychiky je podľa neho postavená na protikladoch extravertizácie – intravertizácie, myslenie – cítenie, vnímanie – intuícia, anima – animus, ale v celom jeho diele sa objavujú protirečenia. Pre jeho dielo platí viac ako pre čokoľvek iné Dostojevského (I. Žucha, KaS 12/2006) „psychológia je palica s dvoma koncami – veci môžu byť takto, ale aj ináč“. Ten, kto to považuje za neprekoneateľ-

Dušan Hanák, I am the Door, z knihy Záznamy a odkazy

Začiatkom minulého storočia francúzsky dôstojník, nadporučík E. Caslant veril, že dokáže prebudíť v ľuďoch nadprirodzené schopnosti. Jeho metódu by sme dnes nazvali riadenou imagináciou. V podstate otváral a sugestívne ovplyvňoval v svojich klientov rozprávkový, magický svet ich vlastných predstáv. Po takomto sedení sa malo klientovi uľaviť a mal mu ostať obšťastňujúci pocit, dotyk s nekonečnom.

Uhrová na konkrétnych prípadoch z vlastnej praxe popisuje, ako dochádza k liečivej zmene v prežívaní i náhlade pacienta pod vplyvom imaginácií. Cítiť, že autorka veľmi dobre vie, o čom píše, imaginácie sa v jej rozprávaní stávajú konkrétnym, hmatateľným nástrojom zmeny.

V tom čase psychoterapia ako taká neexistovala. Ani psychológia nemala ešte najpevnejší krok, namáhavo vznikali prvé teórie osobnosti. Len niekoľko desaťročí prešlo od chvíle, keď sa vylúpla spomedzi medicíny a fi-

žu obísť vedomú/riadenú myšlienkovú činnosť a dotknúť sa nás priamo. Majú spoločné črty so snami, víziami, stoja za všetkými veľkými objavmi vo vede, sú prameňom inšpirácie pre tvorbu, umenie, transcenciou času a priestoru.

O vzdialenosti medzi človekom

- ▲ Erich Mistrík
- ▲ O blízkosti (stretnutia so sebou samým)
- ▲ H & H 2006
- ▲ 176 strán
- ▲ 220 Sk

- ▲ Martin Buber
- ▲ Já a Ty
- ▲ Preklad Jiří Navrátil
- ▲ Kalich 2005
- ▲ 166 strán
- ▲ 240 Sk

obraznosti (metaforickosti i metonymickosti) v štruktúre plnokrvného hľadania existenčných aspektov ľudského života, ktoré reprezentujú názvy jednotlivých esejí: Modlitba, Cesta, Hľadanie, Srdce, Slzy, Smútok, Chvenie, Rozhovor, Sebapresahovanie, Zodpovednosť, Láska, Sex, Telo, Partnerstvo, Domov, Každodennosť, Poézia, Filozofia, Transcendencia. Vari najsilnejšie sa „premysľanie cez obraz“ prejavuje v eseji Pavučina, v ktorej sa Erich Mistrík pokúša interpretovať ľudský život prostredníctvom metafory: „Človek je jemná biela, priezračná, domyselne utkaná pavučina, ľahšia ako páperie, utkaná medzi narodením a smrťou. Niektu je jedinou pavučinou po celý život, iný si každú chvíľu utká novú. Náš život je chvejúcou sa pavučinou. Priateľ môj, videl som nekonečné množstvo podob tejto pavučiny, väčšina z nich však mala jednu z dvoch podôb – jemná sieť s obrovským križiacom, ktorý ju skôr ničí, ako buduje, alebo jemná sieť tkaná neúnavným malým trpezlivým pavúčikom.“ Estetik Erich Mistrík vedie svojimi esejami pomyselný dialóg plný hodnotovo vyhrtených otázok. Vedie ho sám so sebou, s neznámym Priateľom, no najmä s čitateľom. V tejto čítanej estetike dialógu možno objaviť prísvit buberovského princípu, v ktorom Ja vzniká na základe bytostného vzťahu k Ty. Tento princíp sa rozvíja v rozlohe všetkých esejí, pulzuje takpovediac v každej vete zbierky. Zdá sa preto, že jadro Mistríkoveho príbehu myšlienok spočíva v eseji Rozhovor: „Rozhovor je blízkosťou dvoch ľudí. V rozhovore cítim uskutočnenie blízkosti človeka. Človek je príliš abstraktné slovo, pravý rozhovor je to vtedy, ak môžem namiesto „človek“ povedať „bytosť“, lebo v druhom slove vyjadrujem špeciálny vzťah. Rozhovor s blízkym človekom je blízkosťou bytostí – blízkosť duše, srdca, fyzická blízkosť, upokojenie mojej potreby po blízkosti celého človeka. Rozhovor je vhladom do duše.“ V rozhovore sa teda realizuje človek ako plnohodnotná bytosť, v dialógu sú ukryté nedozreté možnosti hľadania a určovania vzdialenosti medzi ľudskými bytosťami a – paradoxne – aj medzi človekom samotným. Esej v knihe O blízkosti môžeme preto chápať ako osobitý príspevok súčasnej slovenskej estetiky ku dvom silným filozofickým prúdom: existencializmu (S. Kierkegaard, K. Jaspers, G. Marcel, J. P. Sartre a ďalší) a filozofia dialógu (M. Buber, M. Heidegger, E. Lévinas a ďalší).

Jazykovedná štylistika tradične zaraďuje esej na rozhranie obraznej a pojmovej komunikácie. Esej svoju výpovednú energiu čerpa z napätia medzi estetikou a vecnosťou výrazu, preto je esejistický štýl (J. Mistrík) ako primárny jazykový štýl otvorený, osobitne voči výrazovým prostriedkom umeleckého, populárno-náučného, publicistického a rečníckeho štýlu. Myšlienkový postup, ktorý sa pri jazykovo-tematickej výstavbe eseje používa, rovnako nie je homogénny – najčastejšie sa uvádza prelínanie úvahy a výkladu. Esej je teda taký žáner, ktorý – predovšetkým tým, ako vzniká

Rozdiel medzi čítaním Bubera a Mistríka je predovšetkým v tom, že u Bubera máme do činenia s pojmovým sýtim a abstraktným podaním témy, u Mistríka nad filozofickou terminológiou prevažuje konkrétny obraz.

a ako ho má vnímať čitateľ – vystupuje proti akejkoľvek ideovej i výrazovej jednoduši a vypočítateľnosti. Dalo by sa povedať, že esej, viac než ktorýkoľvek iný žáner, umožňuje čitateľovi vniknúť do procesu myslenia (J. L. Gómez-Martínez) autora; esej dovoľuje zúčastniť sa na dialógu o rozpornom deji autentického hľadania. A hoci esej ako hotový text je uzavretým celkom, to pravé esejistické treba hľadať v protirečivom príbehu myšlienok. Samotné písanie eseje by preto malo prebiehať hladko, bez výnimočných prestávok, myšlienkový pôdorys eseje má teda byť presným susedom autorovho vnímania, prežívania i premýšľania.

Kniha Ericha Mistríka O blízkosti s podtitulom Stretnutia so sebou samým je zbierkou filozofických esejí, ktorých výpovedná hodnota vychádza z antropocentrickej orientácie autora. Tú možno vystopovať predovšetkým v príznačnom estetickom videní človeka, t. j. vo výsošnom postavení

Zaujímavé čitateľské dobrodružstvo ponúka paralelné či postupné čítanie Mistríkoveho eseje A Buberovho kľúčového textu Ich und Du (prvýkrát vyšiel v roku 1923), ktorý najnovšie vydalo české vydavateľstvo Kalich. Českí i slovenskí čitatelia mohli Buberov knižný debut poznať z prvého vydania vydavateľstva Mladá fronta z roku 1969. To, čo Mistrík označuje za „najväčšie ľudské mohutnosti“, myslíac tým city a sebauvedomenie, ktoré prežívame vďaka blízkosti druhého, nachádzame spoľahlivo aj v Buberovom Já a Ty: „City prebývajú v človeku, ale človek prebýva ve své lásce. To není metafora, nýbrž skutečnost: láska nevězí v já v tom smyslu, že by „Ty“ bylo pouze jejím „obsahem“, jejím předmětem; láska je mezi „Já“ a „Ty“; „Jdeme-li nějakou cestou a setkáme-li se s člověkem, který nám kráčet vstříc a šel také nějakou cestou, známe jenom kus cesty, nikoli jeho – jeho kus cesty totiž prožíváme jen v setkání.“ Rozdiel me-

dzi čítaním Bubera a Mistríka je predovšetkým v tom, že u Bubera máme do činenia s pojmovým sýtim a abstraktným podaním témy, u Mistríka nad filozofickou terminológiou prevažuje konkrétny obraz, ktorý zdanlivo samozrejme myšlienkové obsahy spredmetňuje zreteľnejšie, estetický prístup k človeku ich robí vnímateľnejšími a aj zrozumiteľnejšími. Bolo by však

berovmu transcendentálnemu výkladu, ktorý sa opiera o tradičné, a preto silné filozofické termíny –, prítlačným balansom na rozhraní umeleckej a filozofickej úvahy, ktorá nachádza svoju pravdu, krásu i dobro v esteticko-funkcii jazyka. Z tohto uhla pohľadu možno polemicky rozvíjať diskusiu o tom, či a nakoľko sa Mistríkove texty dajú alebo nedajú hodnotiť ako filozofické

Eseje Ericha Mistríka sa stanú zdrojom dôkladného porovnávania so slovenskou esejistickou tradíciou, a to aj napriek tomu, že v dejinách slovenskej literatúry dominujú eseje orientované na otázky národa, kultúry, národnej literatúry, slovom na témy, ktoré sa viažu viac na rozložitý spoločenský svet, menej už na otázky privátne, hlboko intímne.

nesprávne, keby sme texty v zbierke O blízkosti chápali ako akúsi estetickú či estetizujúcu nadstavbu Buberovho Já a Ty. Erich Mistrík sa otvorene hlási k typu poctivých hľadačov (okrem Bubera najmä Karl Jaspers), ktorí „hľadajú tajomstvo v človeku a v prírode, hľadajú to, čo presahuje jednotlivú bytosť – ale súčasne zostáva v nej samej“; Mistríkove eseje sú – oproti Bu-

meditácie i poézia v próze zároveň. Je pravda, že sa v nich bohato uplatňujú umelecké postupy (umelecké jazykové i kompozičné prostriedky, markantne v eseji Poézia), no určenie „poézia v próze“ je, osobitne v jazykovej i tematickej konfrontácii s Buberovým Já a Ty, prísilné: „Esej je žáner stojaci blízko takých publicistických útvarov ako reportáž, denník, cestopis, fejtón,

besednica, črta, úvodník, causeria a na druhej strane v blízkosti reflexívnej esejistickéj prózy, románov, noviel. Aj napriek blízkosti, kríženiu a všetkým formám dotykov či prekryvaniu však esej žije vlastným životom; životom, ktorý jej určuje onen pomyselný bod medzi modelom, invariantom svetovým a tradíciou, variáciou domácou.“ (R. Chmel).

Oveľa zaujímavejšia, dôležitejšia a z hľadiska aktuálneho stupňa slovenskej kultúry aj konštruktívnejšia debata môže vzniknúť tým, že sa eseje Ericha Mistríka stanú zdrojom dôkladného porovnávania so slovenskou esejistickou tradíciou (Alexander Matuška, Jozef Felix, Vladimír Mináč, Ján Števec, Milan Rúfus, Jozef Mistrík a iní), a to aj napriek tomu, že v dejinách slovenskej literatúry dominujú eseje orientované na otázky národa, kultúry, národnej literatúry, slovom na témy, ktoré sa viažu viac na rozložitý spoločenský svet, menej už na otázky privátne, hlboko intímne. Solídnym porovnávacím základom sa pritom môže stať programové esejistické hľadanie, usilujúce o perspektívy vnútroľudských i medziludských vzdialeností.

Karel Dvořák ml.

Dušan Hanák, Šarkan III, z knihy Záznamy a odkazy

MacBeth – alebo ako sa robí história

„Všeobecne rozšírenou predstavou o MacBethovi, škótskom veľkráľovi v rokoch 1040 až 1057, je Macbeth Shakespearovej drámy – ctižiadostivý, mocou posadnutý muž, až psychopaticky zákerný, poháňaný svojou diabolskou ženou od jedného barbarského činu k druhému.“ Shakespeare vykreslil Macbetha ako šľachtica túžiaceho po moci a ochotného pre ňu urobiť čokoľvek. V očiach alžbetínskeho dramatika sa tak Macbeth stal prototypom machavellistu, ktorý sa dopustil kráľovraždy, krivého obvinenia, vyvraždenia rodín svojich protivníkov či likvidácie svedkov. Svojím citom pre jemné charakteristiky osobných pohnutí nám zároveň vsugeroval obraz samolúbeho, no zbabelého politika, ktorého poháňa k činom skutočný vodca – Lady Macbeth, aby napokon bol odstránený pre blaho Škótska. Teda nie div, že takýto obraz posledného škótskeho veľkráľa nenaplnia highlanderov hrdosťou, najmä, ak sú presvedčení, že Shakespeareov obraz podliehal jakubínskej propagande a faktografickým pochybeniam.

MacBethovho narodenia vznikla dokonca na pôde škótskeho parlamentu iniciatíva skupiny konzervatívnych poslancov okolo Alexa Johnstona prijať zákon, ktorým by bolo rehabilitované meno škótskeho veľkráľa a obmedzené ďalšie šírenie Shakespearovho hanopisu. Ellisova cesta však nevyužíva moc zákonov, spolieha sa skôr na moc faktografie.

Peter Berresford Ellis (1943), píšúci aj pod pseudonymami Peter Tremayne a Peter MacAlen, je považovaný za popredného historika írskych dejín a obzvlášť keltskej histórie a kultúry. Preslávil sa najmä prácou *The Cornish Language and its Literature* a svoju erudovanosť v oblasti keltských dejín dokumentuje i v spomínanej knihe *MacBeth*, v ktorej dokazuje, že MacBethov predchodca Duncan nebol múdрым a mierumilovným shakespeareovským vládcom a MacBeth ho iste nezavraždil. Rovnako sa z jeho pera dozvedáme, že škótsky veľkráľ „dokázal prekonať prízemné hašterenie a neustále sváry a Škótsku vládol v bezpečí a mieri. Nikdy počas Mac-

novania sa nijaký závistlivý monarcha v Anglicku, Nórsku či Dánsku necítil natoľko silný, aby vpadol na škótske územie. MacBeth priniesol Škótsku stabilitu a istotu, zatiaľ čo inde v Európe veľké kráľovské rody dokazovali, ako účinne dokážu zabíjať, podvádzať a lúpiť. Jeden z anglických vládcov preto, aby získal trón, nechal svojmu bratovi vypichnúť oči, iný dal vykopať bratovo telo a zotáť mu hlavu. Traviči slobodne praktizovali svoje umenie, bratia, bratranci, matky i synovia, všetci útočili jeden na druhého v krvavej honbe za mocou.“ Ellis nás infor-

otvára historicky závažnú otázku: ako vznikajú dejiny a kto ich vlastne tvorí?

Príbeh MacBetha – veľkráľa škótskeho – nie je len pozoruhodným stopovaním zmeny obrazu panovníka v dejinách, ale i poučným rozprávaním o tvorbe historiografie a krehkosti dejinných interpretácií. Vnímavý čitateľ sa pri ňom naučí obozretnosti voči dejinným interpretáciám, a to i voči tej, ktorú nám autor predložil.

Ellisova kniha je však poučná aj v inom ohľade. Znalec keltských dejín nás popri podrobnom životopise posledného škótskeho veľkráľa

Charakteristickou črtou predkladanej knihy je, že sa v nej autor snaží napraviť mienku o historickom kráľovi a pritom neznevážii veľkosť diela W. Shakespeara.

muje o mylnosti predstavy diabolskej Lady MacBeth, o nekorektnosti príbehu s Birnamským lesom, fiktívnosti Banqua a anglickej idylkosti porážky MacBetha Malcolmom a Siwardom, ale i o tom, že MacBeth „bol silák svetlých vlasov a vysokej postavy... a za vlády tohto červenolíceho chrabrého kráľa prekypovalo Škótsko od východu na západ jedlom“.

Charakteristickou črtou predkladanej knihy je, že sa v nej autor snaží napraviť mienku o historickom kráľovi a pritom neznevážii veľkosť diela W. Shakespeara. Jedným z možných dôvodov Shakespearovej dezinterpretácie môže byť i Hilským uvádzaná skutočnosť, že medzi Shakespearovou škótskou tragédiou a panovaním Jakuba I. – škótskeho Stuartovca, ktorý odvodzoval svoj nárok na trón od mýtického Banqua, je priama súvislosť. Ellis však vedomé shakespeareové dezinterpretácie odmieta. V záverečnej časti knihy tvrdí, že veľikán svetovej literatúry vychádzal z najlepších anglicky napísaných prameňov dostupných v tej dobe v Londýne, lenže tie (podľa Ellisa vďaka Johnovi Fordunovi, Andrewovi Wyntounovi a najmä Hectorovi Boecemu) vykresľovali MacBetha ako kráľovraha a uzurpátora. To však

uvádza do sveta keltských kmeňov a osvojovania si kresťanského sociálneho poriadku. Dozvieme sa o výhodách raného demokratického systému Škótvov, preferujúceho voľbu vládcu pred primogenitúrou, o ich spoločnom vlastníctve pôdy či mnohých ďalších vymoženostiach keltskeho právneho a sociálneho systému (napr. zdravotnej a sociálnej starostlivosti o slabých, arbitrážnom konaní a pod.). Dôležitou črtou Ellisovho rozprávania je dôraz na širší historicko-sociálny kontext vládcovho pôsobenia a tak, i pre čitateľa, ktorý neobdivuje Shakespeara, či priamo MacBetha, predložené skúmanie umožní hlbšie porozumieť formovaniu právneho a politického systému stredovekého Škótska a kresťanizácii kráľovstva Alby. A hoci je kniha napísaná neskrývane odborným jazykom vyžadujúcim nemalú trpezlivosť pri prehrýzavaní sa etymológiou mien a najrôznejšími príbuzenstvami rôznych Mac-(Fordov, -Bothov a Mac-„qvakov“), prelúskanie sa podrobnými historickými súvislosťami, obohatí myseľ nielen nadšencov Škótska, ale i európskej histórie.

Andrej Démuth

- ▲ Peter Berresford Ellis
- ▲ **MacBeth. Veľkráľ škótsky 1040 – 1057**
- ▲ Preklad Jan R. Hrdina
- ▲ Mladá fronta 2006
- ▲ 146 strán
- ▲ 299 Sk

Ellis nie je jediný, kto sa v poslednom období pokúsil očistiť MacBethovo meno. V roku vznikla na pôde škótskeho parlamentu iniciatíva skupiny konzervatívnych poslancov prijať zákon, ktorým by bolo rehabilitované meno škótskeho veľkráľa a obmedzené ďalšie šírenie Shakespearovho hanopisu.

Ellis nie je jediný, kto sa v poslednom období pokúsil očistiť MacBethovo meno. V roku 2005 pri 1000 výročí

Bethovej vlády nepochodovala škótska armáda za hranice svojej krajiny a počas prvých štrnástich rokov jeho pa-

Dušan Hanák, *Exil*, z knihy *Záznamy a odkazy*

Ak raz pocestujete do Škótska, možno sa stanete svedkom príhody, akú mi nedávno opisoval istý priateľ, ktorý sa zúčastnil na prehliadke Edinburghu. Za svojho sprievodcu si zvolil jednu z mnohých turistických kancelárií organizujúcich prehliadkové cesty po tomto úžasnom kráľovskom meste. Pri prehliadke hradu, horného mesta i podhradia sa dozvedal o veľkých a početných víťazstvách Škótvov nad Angličanmi a o udatných činoch predstaviteľov tohto malého, ale hrdého národa. Po niekoľkých hodinách podrobného výkladu o veľkolepých dejinách Škótska však priateľovi predsa len nedalo, aby sa nespýtal i na porážky Škótvov, ktoré utrpeli od Angličanov, keďže učebnice dejín sa o nich bohato zmieňujú. Na jeho veľké prekvapenie mu však sprievodca odvetil: Odkedy som sprievodcom v tomto autobuse ja, Angličania tu nad Škótmami nikdy nevyhrali!

Kniha Petera Borresforda Ellisa *MacBeth s podtitulom Veľkráľ škótsky 1040 – 1057* tak trochu pripomína vyššie spomenutý príbeh hrdosti synov Vysočiny na svoju zem a averzie voči panovníkom Anglicka. Dôvodom a hlavným motívom Ellisovho písania bolo rehabilitovanie povesti jedného z najznámejších škótskych kráľov – MacBetha, ktorého meno sa stalo kultúrnym symbolom podobne ako meno Nicola Machavelliho.

Dve kapitoly nenapísanej knihy

Starším z nich bol Heinz Berggruen (1914 – 2007), priateľ Pabla Picassa, Paula Kleea alebo Alberta Giacomettiho, vlastník jednej z najdrahších kolekcí umenia klasickej moderny. Zomrel v ňom jeden z posledných obchodníkov a „veľkých zberateľov“ 20. storočia, ktorí sa zaslúžili o epochálny úspech spomenutých umelcov (a astronomické ceny ich obrazov).

Mladší Lothar Günther Buchheim (1918 – 2007) svoju energiu a peniaze investoval do zbierky nemeckého expresionizmu a podpory neprofesionálnych mimoeurópskych umelcov. Sám bol výborný maliar, no v prvom rade románopisec a vydavateľ. Jeho kniha *Ponorka* (Das Boot, 1973), jeden z prvých nemeckých románov, ktoré Wehrmacht napriek vojnovému pátosu vykreslili ako porazenú armádu, sa stala niekoľkomiliónovým bestsellerom preloženým do tridsiatich jazykov a námetom medzičasom legendárneho filmu (režia Wolfgang Petersen, 1981). Buchheim po tomto úspechu napísal ešte niekoľko kníh, medzi nimi ďalšie dva romány s podobnou tematikou (Die Festung, 1995, a Der Abschied, 2000).

Svetoobčan Heinz Berggruen svoju „repatriáciu“ v 90. rokoch sprevádzal vydaním memoárov (Hauptweg und Nebenwege. Erinnerungen eines Kunstsammlers). S lakonickou dikciou v nich popisuje nielen svoje priateľstvá s umelcami či cesty, akými sa dostával k ich dielam, ale napr. aj milostnú avantúru s Fridou Kahlo alebo spory s Peggy Guggenheimovou. Posilnené úspechom prvej knihy, Berggruenove texty sa potom ešte niekoľkokrát stali atraktívnymi vydavateľskými titulmi. Či už to boli jeho biograficky ladené glosy (Ein Berliner kehrt heim, 2002) alebo spomienky na umelcov (Giacomettis und andere Freunde, 2005). Napriek osobnej perspektíve, z akej sú napísané, sa v nich skrýva viac, než iba potreba autora podeliť sa o vlastné zážitky. Ak Američania v stovkách literárnych alebo filmových diel radi propagujú (alebo karikujú) svoj „american dream“, nemeckí intelektuáli konajú inými druhmi príbehov. Tieto majú spoločného menovateľa v skúsenosti ich protagonistov s kultúrnou politikou Tretej ríše, a teda v rozhodujúcej väčšine – s exilom. Zberateľ Berggruen v tomto smere stelesňuje všetky atribúty „nemeckej cesty“ k úspechu. Syn z dobre situovanej židovskej rodiny v roku 1936 odchádza do USA, kde sa ako typický „selfmademan“ v umeleckých kruhoch postupne prepracováva na najvyššie priečky – nie vždy so zaručeným úspechom, no s o to spoľahlivejšou intuíciou.

V čase, keď Heinz Berggruen stál na počiatku svojej obchodnej a zberateľskej kariéry (mimočodom, do Nemecka sa vrátil v roku 1945 ako seržant U. S. Army), patrilo Lothar Buchheim medzi vojnových korešpondentov nemeckého námorníctva. Jeho spravodajstvo pozostávalo zo stoviek skíc, akvarelov a fotografií, v tomto období začal pracovať tiež na svojom najdô-

jeho galéria vo Frankfurte v roku 1951 organizuje prvú výstavu Picassa, Braqua a Kleea v povojnovom Nemecku. Okrem častých zahraničných ciest Buchheim svojmu domovu ostal verný do smrti. Naopak, Berggruen strávil väčšinu života vo Francúzsku a do rodného Berlína sa vrátil až v roku 1996. Do nemeckej metropoly vtedy Heinz Berggruen priviezol svoju zbierku a v roku 2000 ju Nadácii berlinských múzeí definitívne predal za symbolickú cenu.

Atraktívnosť oboch kolekcí spočíva pre dnešného diváka v osobnom gúste ich zberateľov, vzdialenom od školeného zberateľstva veľkých múzeí, ktorí sa snažia dokumentovať trochu abstraktné „dejiny umenia“. Kto niekedy v Berlíne navštívil „Museum Berggruen“, zaiste mi dá za pravdu, že málokde inde na svete sa podarilo skombinovať prvotriednu kvalitu vystavených klasikov s pokojnou, v porovnaní s rušnými galériami typu Guggenheim alebo Louvre, až podmanivo ospalou atmosférou výstavných siení, kde kaž-

dý návštevník má hromadu času, a kde akoby i samotné obrazy na stenách toto miesto považovali za svoju vytúženú konečnú stanicu.

Starnbergerské jazero neďaleko Mníchova patrí medzi miesta s najväčšou koncentráciou bohatstva nemeckého hospodárskeho zázraku. Na jeho brehu v Bernriede, v bezprostrednej blízkosti barokového kláštora nechal Lothar Buchheim slávneho architekta Güntera Behnischa v rokoch 1998 až 2001 postaviť pre svoju zbierku múzeum. Ako oddychujúci neofunkcionalistický parník požíva tento dom nielen na stretnutie so stálicami expresionizmu Ernstom L. Kirchnerom, Emi-

ako Friedrich Christian Flick, potomok arizátorskej rodiny Flickovcov, alebo medzinárodný muzeálny koncern Petra a Ireny Ludwigovcov (Kolín, Bazilej, Viedeň, Peking, Budapešť a i.) sa už teraz starajú o diskusie nielen v odbornej komunite. Ambiciózne múzeá si pre svoje zbierky v posledných rokoch nechali postaviť módne autority ako Frieder Burda (Baden Baden) alebo manželka Hoffmannovci (Berlín). A čoskoro budú nasledovať ich príklad iní. A predsa, tak distingvovaný Berggruen, ako aj neotesaný Buchheim akoby svojimi práve uzavretými životmi vybočovali z radu týchto industriálnych mecenášov. Nebude to len kvalita

Atraktívnosť oboch kolekcí spočíva pre dnešného diváka v osobnom gúste ich zberateľov, vzdialenom od školeného zberateľstva veľkých múzeí, ktorí sa snažia dokumentovať trochu abstraktné „dejiny umenia“.

lom Noldem, Maxom Pechsteinom či Ottom Dixom. Suverénne im kontrujú anonymní sochári z Afriky či Polynézie alebo stovky figúrok tzv. Cirkusu Buchheim.

V budúcnosti niekto určite napíše pútavú knihu o dejinách nemeckého zberateľstva v 20. storočí. Nebude to vždy harmonická lektúra – veď postavy

umeleckých skvostov, ktorú vo svojich kolekciami zanechali. Bude to zároveň biografický kontext, v celej svojej pre nemeckú kultúru takej typickej nejednoznačnosti, kvôli ktorému by im v tej knihe mali patriť najdôležitejšie kapitoly.

Dušan Buran

- Lothar Günther Buchheim
- Ponorka**
- Preklad Jiří Stach
- Naše vojsko 2004
- 490 strán
- 449 Sk

- Heinz Berggruen
- Hauptweg und Nebenwege. Erinnerungen eines Kunstsammlers**
- Nicolai 1996
- 256 strán
- 19,90 Euro

Dušan Hanák, *Chodci*, z knihy *Záznamy a odkazy*

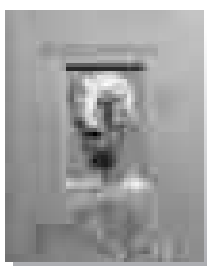
V západoeurópskej tlači sa zhodou okolností počas rovnakého týždňa objavili nekrológy hneď za dvoma významnými zberateľmi. Obaja patrili v kontexte svojho záujmu ku kľúčovým postavám povojnovej kultúry Nemecka, obaja svoje poklady na sklonku života sprístupnili verejnosti. Obaja

Distingvovaný Berggruen, ako aj neotesaný Buchheim akoby svojimi práve uzavretými životmi vybočovali z radu industriálnych mecenášov. Nebude to len kvalita umeleckých skvostov, ktorú vo svojich kolekciami zanechali.

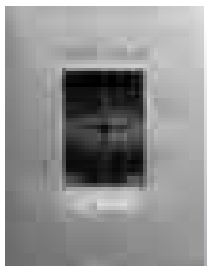
vynikli aj svojimi knihami. A napriek všetkým týmto súvislostiam predstavujú ich biografie dve celkom odlišné cesty k umeniu, dva rozličné temperamenty a dva rozdielne vzťahy k nemeckým dejinám.

ležitejšom rukopise. Bezprostredne po vojne zakladá vydavateľstvo, kde o. i. publikuje veľa umeleckohistorických kníh. Z výnosu začína nakupovať diela nemeckých expresionistov (nacistami označované ako „entartete Kunst“),

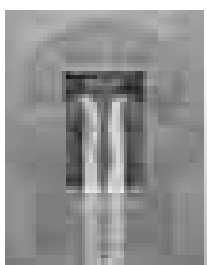
Veľa očí veľa vidí

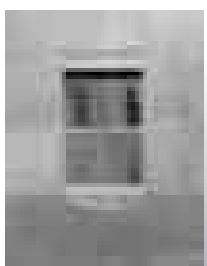
- ▲ Jiří Olič, Ludo Petránsky ml., Peter Michalovič
- ▲ **Marek Ormandík. Polčas rozpadu**
- ▲ Edition Ryba 2005
- ▲ 94 strán
- ▲ 599 Sk

- ▲ Ivan Jančár, Mária Matáková
- ▲ **Robert Brun. V znamení znamení**
- ▲ Edition Ryba 2005
- ▲ 71 strán
- ▲ 599 Sk

- ▲ Martin Vančo, Ludo Petránsky, Eva Trojanová, Dagmar Srnsenská
- ▲ **Karol Felix. Krehká rovnováha**
- ▲ Edition Ryba 2004
- ▲ 71 strán
- ▲ 599 Sk

- ▲ Eva Trojanová, Igor Benca, Karol Felix
- ▲ **V polohe znaku**
- ▲ Edition Ryba 2004
- ▲ 71 strán
- ▲ 599 Sk

Zatiaľ sú štyri, výborne vyzerajú a mapujú troch akademických grafikov a jedného maliara strednej generácie – Malé monografie z vydavateľstva Edition Ryba. Toto vydavateľstvo vzniklo v roku 2003 ako súkromná iniciatíva Daniela Rybu, knihomila s nenaplnenými čitateľskými a vydavateľskými víziami. Medzi ne patrila aj edícia o vizuálnom umení týkajúca sa v súčasnosti tvoriacich výtvarníkov. Zvláštnou náhodou sa na Daniela Rybu obrátil klient distribučnej knižnej služby, kde kedysi pracoval, s ponukou vydať monografie Karola Felixu a Igora Bencu ako svojich favoritov. Tak sa stal tým, komu sa kedysi hovorilo (a dnes sa to slovo znovu vracia pre svoju potrebnosť do módy) mecenáš. Mecenáš so vzťahom ku grafike a zvlášť tvorbe Brunovského žiakov. A tak vznikol zaujímavý ekonomický model spolufinancovania záujemcom, ktorý zároveň prevezme luxusnejšiu časť výtlačkov realizovaných v dvojjazyčnej, slovensko-anglickej mutácii. Zatiaľ sa tento model podarilo zrealizovať štyrikrát, momentálne treba počkať na ďalšieho Mecenáša.

Pôvodne mali mať Malé monografie iba formát obalu na CD, čo sa však nepozdávalo grafickému štúdiu Pergamen, kde vznikali. Pergamen správne odhadol, že nie je potrebné ešte viac marginalizovať niečo, čo je u nás už aj tak dost marginalizované. Písanie o výtvarnom umení, či skôr vydávanie výtvarného umenia – slovenského, ale komunikujúceho esperantom. Aj maličké grafiky, a o to viac veľké maľby, si zaslúžia čitateľnejší priestor, tvrdí väzbu a zaujímavý obal prebalu vytvárajúci okno do tvorby a zároveň zahŕňajúci

autora malým, ale signovaným tajomstvom. Na jeho odhalení pracuje najmä obsah sedemdesiatich štyroch strán, v ktorom je zahrnutý životopis výtvarníka, prehľad samostatných výstav (aj výber zo skupinových) a získaných ocenení. Množstvom však nad textom prevažuje veľmi kvalitne spracovaná obrazová časť.

Kľúč k výberu participujúcich teoretikov poskytli samotní výtvarníci – odporučili osobnosti, z ktorých pohľadom na svoju tvorbu sa stotožňujú, duchovných príbuzných, spriaznené duše. Preto publikované texty nezaprú osobnostné sympatie aj zo strany pisateľa – v niektorých prípadoch ich môžeme hľadať až v hlbšom, empatickom porozumení tvorbe. Takáto spätosť autora textu a diela automaticky implikuje psychologizujúci prístup. Pod heslom každé dielo si nájde svoju interpretáciu však nie je jediný možný, nenásilne sa prelína s inými hľadiskami. Malé monografie majú týmto spôsobom možnosť vytvoriť celé spektrum autorských interpretácií, čo môžeme sledovať už na doteraz publikovaných textoch.

Karol Felix (1961) je absolventom Brunovského ateliéru grafiky. Venuje sa voľnej grafike, maľbe a tvorbe najznámejších „grafík užitých“ – známok. Okrem iných ocenení je aktuálne aj držiteľom ocenenia Znamka roka 2006 za výtvarný návrh známky, ktorá zobrazuje chránený prírodný útvar Šomoška. Vo voľnej grafike je Karol Felix príkladom výtvarníka, ktorého „krehká rovnováha“ osobných mytológií sa prekrýva s bohatým inventárom mytologických odkazov starovekých kultúr.

Ak odhliadneme od osobnosti výtvarníka a prejdeme k pisateľom – autorom textov, musíme uznať, že je príjemným paradoxom a celkom odvážnym činom, keď sa edícia kníh o výtvarnom umení začína textom Martina Vanča, ktorý úplne spochybňuje oprávnenosť písania o súčasnom umení, „hovoriť za umelca“. Vančov nevážne vážny text nesie v sebe práve takú tú drobnú pochybnosť, ktorou trpia asi všetci teoretici – umenovedci, pochybnosť o možnosti alebo vôbec o potrebe písať o umení, a tým o svojej opodstatnenosti ako odborníkov... Našťastie, potrebu takéhoto písania – teórie a kritiky o výtvarnom umení, ktoré je ešte tu, lebo ešte nie je súčasťou histórie, už dávnejšie v slovenskom kontexte zdôvodnila jeho prvá dáma Iva Mojžišová. Aj Vančova sponda v závere – osobné vyznanie o očarení Felixovou grafikou Túžba – naplnia jej požiadavku na „vrúcný a láskavý pomer k umeniu, osobne prežitý vzťah“. A tak Martin Vančo, napriek svojej skepse, necháva doširoka otvorené dvere ďalším teoretikom v edícii.

Text Luda Petránkeho je len krátkym intermezzom s citátni autora. Akoby sa tým vracal k Vančovej myšlienke, že umelec je „paradoxne (a zase

Domnievam sa, že práve vo viacpohľadovosti (často unikajúcej prísne oku umenovedy) je najväčší prínos týchto monografií, keďže edícia sa zameriava na ešte tvorivých výtvarníkov, ktorých dielo nie je natoľko potrebné sumarizovať a uzatvárať hodnoteniami.

sme pri nízkej opodstatnenosti teoretikov – MKV) jediným človekom, ktorý asi najlepšie vie, čím alebo kým bol pri vzniku diela inšpirovaný, za akých podmienok ho vytvoril a čo pri tom cítil“.

Keby sa dali niekto graficky vyjadriť texty ďalších dvoch teoretických, najlepšie by ich vystihol tvar ležatej osmičky. Nie nekonečnom, aj keď aj tu by sa dali nájsť isté paralely (Čo bolo skôr, forma alebo idea?), ale vzájomnou vzácnosťou ich tém. Text Evy Trojanovej smeruje od formy k ideí a slová Dagmar Srnsenskej presne opačným smerom. Oba pritom vytvárajú elegantný oblúk okolo priestorov, ktoré sú písaniu o umení

najvlavnejšie. Voľba, odkiaľ začať, je v Malých monografiách zjednodušená práve možnosťou určitého sympozialného stretnutia autorov – reflexiami, ktoré hovoria každá za seba a predsa dopĺňajú mozaiku možností interpretácie diela výtvarníka z hľadiska blízkeho pisateľovi.

Igor Benca (1958) je súčasný umelec, ktorý reaguje klasickými technikami na nové médiá. Jeho dielo môžeme popísať aj slovami ako čitateľnosť, zrozumiteľnosť citácií, popart. V Bencovom diele (monoprintoch) zastupuje slovo popart hromadenie prvkov, ale nie ich multiplikáciu, a preto je to trochu iný popart – neekonomický, nepopartový v zmysle prijatia populáciou, ale popartový v zmysle jej prehľadnosti (prekuknutia) a vystihnutej charakteristických príznačiek jej chorôb. Bez potreby navrhovania lieku, Benca iba zaznamenáva stav a dáva nahliadnuť do chorobopisu.

Malé monografie ponúkajú v sprievodných textoch viaceré interdisciplinárne presahy, stávajú sa nielen odbornými príspevkami k tvorbe jednotlivých výtvarníkov, ale aj čitateľsky zaujímavými publikáciami.

Pre obe autorky sú načrtnuté znaky Bencovej tvorby dôležitými stavebnými kameňmi. V prístupe Evy Trojanovej vidieť poctivú snahu o sprostredkovanie poznatkov z časovo dlhšieho sledovania Bencovho diela. A to cez postavenie autora v domácom umeleckom kontexte (školenie, generační súputníci), techniky (tu hlavne individuálne) a formálne znaky diela. Bencovu tvorbu autorka interpretuje na základe vizuálnej príbuznosti s obdobiami, v ktorých prevládala podobný sloh tvorby, cez „secesnú štylizáciu“, „štruktúrnu abstrakciu“, „kubizmus“ a „popart“ smeruje k obsahovosti diel. Eva Kapsová zvolila vo svojom kratšom texte opačný proces, a to najmä na opise ostatného Bencovho cyklu Grafogramy. Podľa nej sa jeho „motívom stáva samotné odtlačenie“, ktoré tematizuje „pocit odcudzenosti, manipulovateľnosti“ ohrozujúci súčasnú civilizáciu. Bencove odtlačky „reedy mades“ reflektujú jeho životný pocit smerujúci vo výtvarnom vyjadrení k „novej citlivosti“.

Marek Ormandík (1968) je z dosiaľ vydaných štvorice výtvarníkov mediálne najznámejší – jeho osobe sa medzi popolitý ľud podarilo preraziť ako epizódnej postave vo filme Katky Šulajovej O dve slabiky pozadu. Známe sú aj jeho obrazy, ktoré hlásajú návrat k voľnej tvorbe v uliciach vo forme divadelného plagátu. Film pomáha infiltrovať osobnosť medzi široké vrstvy obyvateľstva a možno v Ormandíkovom prípade prispel aj k tomu, že na knihu Polčas

rozpadu získal finančnú podporu z Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, preto má dosiaľ ako jedinú až 94 strán.

Prečo je najznámejším slovenským kritikom český básnik Jiří Olič? Asi preto, že je najrozumiteľnejší. Svoj text opiera o poznanie. Nielen svoje, ale aj bežnú skúsenosť každého rozmýšľajúceho človeka. Keď mystifikuje, tak spôsobom, ktorý je prijateľný, zrozumiteľný, odhaliteľný. Umenovedci nemusia s jeho (ne)vedeckým prístupom vždy súhlasiť, často však ponúka presahy a zamyslenia, ktoré otvárajú nové možnosti interpretácie. (Martin Vančo považuje v úvode edície teoreti-

Knihy V znamení znamení má veľa spoločného s Vančovou primárnou pochybnosťou o možnosti umenovedca hovoriť za umenotvorcu. Na ixpólovisť vizuálnej tvorby a možnosti vypovedať o nej (asi najviac z celej edície) poukazujú texty Ivana Jančára a Máriusa Matáka. Každý text je v prvom rade o pisateľovi, bez ohľadu na to, ako objektívne sa snaží uchopiť videné: Jančárov prístup vychádza z formálnej analýzy Brunovských diel, text Máriusa Matáka je naproti tomu skutočnou esejou o alchymii Brunovej tvorby.

Ivan Jančár vychádza zo životného príbehu autora ako jedného z posledných Hložníkových žiakov na oddelení knižnej grafiky a ilustrácie VŠVU. Hľadanie špecifického rukopisu a vizuálnych súvislostí jednotlivých diel nadväzuje, popr. diela a skutočnosti, vedie už oddávna k pomôcke štyľového vývoja autora (tu do 1985, 1985 až 1990, po 1990). Je to korektný metodologický prístup s ustálenou terminológiou, ktorý postupne vymaňuje umenovedu z iných humanitných disciplín. Keď však o diele nepíše naslovovzátý odborník, má niekedy bližšie k prapodstate tvorivého procesu, ktorého pochopenie nemusí zaodievať do určitej ťažkopádnosti odbornej terminológie. Viac ako s touto výstavou pracuje Mária Matáková s včítaním do diela, preniká do jeho podstaty. Dielo k nemu neprehovára jazykom foriem a tvarov ani spoločenskou situáciou svojho vzniku, ale oslovuje jeho prirodzenosť v zmysle nevyhnutnosti, pravdivosti, jeho prapodstata súznie s prapodstatou vnímateľa. V Matákovom „zápise“ ňou je „primárna pochybnosť“, ktorá pretrváva bez ohľadu na časové zatriedenie diel, a s ňou alchymistický dualizmus (siahajúci až k hraniciam existencializmu) prítomný v Brunovej tvorbe.

Mozaika pohľadov na tvorbu je v Malých monografiách vyskladaná z formálnejších i voľnejších – esejisticky napísaných – textov zameraných na obsahovú stránku diel. Domnievam sa, že práve v takejto viacpohľadovosti (často unikajúcej prísne oku umenovedy) je ich najväčší prínos, keďže edícia sa zameriava na ešte tvorivých výtvarníkov, ktorých dielo nie je natoľko potrebné sumarizovať a uzatvárať hodnoteniami. Práve naopak, je výborné ponúknuť dojem zo stretnutia s ním, súčasný pohľad súčasným jazykom. Aj v tom, že Malé monografie ponúkajú v sprievodných textoch viaceré interdisciplinárne presahy, sa stávajú nielen odbornými príspevkami k tvorbe jednotlivých výtvarníkov, ale aj čitateľsky zaujímavými publikáciami. K jednotlivým reflexiám sa dá donekonečna vracieť, sú v pravom zmysle slova neohraňované možnosti čítania, a to vždy charakterizuje dobrú knihu.

Miroslava Kuracinová-Valová

Marek Ormandík, Jedák kníh, 2003

myslím si, že...
/ Peter Michalovič

Mila Haugová:
Biele rukopisy (básne)
Pavol Rankov:
Načo sú nám výskumy čítania?
Andy Turan:
Krásy klasiky (poviedka)

V jeho poézii a živote boli anjeli a čerti (rozhovor s Jiřím Pavelkom o básnikovi Janovi Skácelovi)
Jan Skácel:
Podzim za městem a jiné básne

umenie eseje
Michel de Montaigne: O knihách

tmavá komora
Dežo Ursiny: Moja milá pani! II (Z listov Zdenke Krejčovej)

Zoltán Rédey: Umenie rozumiť (Oneskorený ohlas na oneskorený knižný debut)
/ Fedor Matejov: Lektúry

galéria romboidu 2007
Kamil Zbrúž: Grafické partitúry alebo Milan v Adamčiakove

Peter Šulej:
Huascarán a jiné básne

voľným okom
Juraj Mojžiš:
O Telách dám Jeana Dubuffeta

rodinné striebro
Zuzana Mojžišová: Skryté, hoci na očiach (Rómska hudba)

pan(o)ptikum Vladislava Gálisa

recenzie
Jana Pácalová: Druhá literárna výprava na čierny kontinent (Marek Vadas: Liečiteľ)
Marta Součková: Nový stereotyp (Daša Čejková: Insektarium)
Maroš M. Bančej: Vtáci a tradície (Andrijan Turan: Sťahovanie vtákov)
Oliver Bakoš:
Smútok prchavých úsmevov (Kornel Földvári: O karikatúre)
Igor Hochel:
Vedecká erudícia i vyznanie (Milan Jurčo: Z prelomu storočí, z rozhrania žánrov)
Miloslava Kodoňová: Jeremiáda nad demokraciou (John Lukacs: Demokracia a populizmus. Strach a nenávisť)

cool/túra
Miloslava Kodoňová:
Ogrgeň a tí druhí
Zuzana Turzová:
Návraty a odkazy

tour de galery alebo –
Na vernisáž!
Marián Kubica

úklady jazyka alebo slovgličina
Pavel Branko:
Nevezmeš meno božie nadarmo!

z poznámok Ivana Žuchu: Varia

Bezplatný katalóg Knižného klubu, ako aj staršie čísla časopisu **Knihy & spoločnosť** si môžete objednať:

Knížný klub Legenda
Hlavná 87/49
925 28 Pusté Úľany

031 / 784 53 15

031 / 784 53 14

mail@kniznyklub.com

Realita namiesto šou

Ak niekto vynikajúco ovláda písané slovo, je to Gabriela Rothmayerová. Ak je niekedy škoda, že zovšeobecnenie príliš prevládne nad zložitou realitou, je to práve v prípade jej novej knihy.

▲ Gabriela Rothmayerová
▲ **Naše reality šou**
▲ Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2006
▲ 119 strán
▲ 149 Sk

Gabriela Rothmayerová je pozoruhodná autorka, jedna z mála žien – spisovateľiek, ktorá sa neuberá cestou opisu banálnych ženských príbehov a lacných situácií z červenej knižnice. Ukázala to vo svojom poslednom románe Tak o čo ide?, rozoberajúcom život novinárky, ktorá náhle ochorie na rakovinu. Prvoplánový opis útrapy choroby nemá v knihe miesto, nositeľom deja je kritika nových spoločenských pomerov, zlodejského kapitalizmu, prítomného vo všetkých postsocialistických krajinách.

A presne tak, hoci v inej podobe, hodnotí Rothmayerová spoločnosť vo svojej ďalšej knihe s názvom Naše reality šou. Súhrn esejí, ktoré publikovala v rokoch 2002 až 2006 v časopise Parlamentný kuriér a vysielala v Slovenskom rozhlase, sú záznamom myšlienok, úvah a kritiky toho, čo môže vidieť a zažívať každý z nás. Hovorím „môže“ – pretože nie každý vidí, zažíva, a najmä – prežíva. Práve interpretáciou reality sa odlišujú dobrí autori od zlých, nudní od bystrých. Optikou vnímania sa odlišuje Rothmayerová od ostatných esejistov. Málokto z súčasných glosátorov vyčnieva z radu

Eseje sú postavené na kontrastoch chudoby a bohatstva a situácií, ktoré z nich vyplývajú. Rothmayerová sa na svet pozerá výlučne očami slabšieho, chudobnejšieho, toho, čo je v „nevýhode“. Je škoda, ak príbeh s výbornou pointou občas sklzne do zjednodušeného vnímania chudoby ako kategórie, ktorá sa nedá spochybňovať.

povrchných kritikov v zmysle „ukázať, ale nie veľmi nápadne“. Ako keď si dáma želá líčenie, ale aby nebolo veľmi nápadné. Načo je také líčenie?

V postrehoch Rothmayerovej hrá hlavnú úlohu sociálne vnímanie – a to je parketa, na ktorej sa v súčasnosti pohybuje takmer sama. Svojimi esejami robí priekopnícku prácu. Veď kto by sa už dnes zapodieval chudobou, keď sme všetci dostali rovnaké šance? Je predsa na každom, ako ich využi-

je... Kto by už dnes hovoril o tom, že treba dávať druhým, keď každý má dosť svojich problémov? Zbytočne bude označený za spiatočníka... Práve takéto stereotypy myslenia však autorka nabúrava, cez opisy situácií ukazuje, že do tohto sveta sme sa nenarodili ako rovní. Ale práve to nás zaväzuje. Rothmayerová ukazuje obraz ľudí ako rôznorodý celok, ktorého časti sú vzájomne zviazané. A preto si majú byť aj vzájomne zviazané.

Eseje sú postavené na kontrastoch chudoby a bohatstva a situácií, ktoré z nich vyplývajú. Rothmayerová sa na svet pozerá výlučne očami slabšieho, chudobnejšieho, toho, čo je v „nevýhode“. Táto optika má však svoje negatívum: v trízvev úvahe sa zrazu objaví idealistická túžba po rovnosti a spravodlivosti. Je škoda, ak príbeh s výbornou pointou občas sklzne do

zjednodušeného vnímania chudoby ako kategórie, ktorá sa nedá spochybňovať. Ten, kto je chudobný, má vždy pravdu, jeho chudoba je ospravedlňujúcou pre všetko. Život mu denne dáva pocit len svoje zlé stránky, a voči tomu niet argumentu.

Toto zmyšľanie trochu odvádza od reality, ktorú vidíme. Ani chudobní, rovnako ako bohatí, nie sú jednoliata masa. Mnohí z nich, ak by mali na výber stres a zodpovednosť vrcholového

manažéra, alebo poberanie sociálnych dávok doma, by si zvolili druhú možnosť. Rothmayerová vie výborne vystihnúť realitu tam, kde zvolí opis konkrétnych situácií. Napríklad pri rozprávaní o apatii zo spoločenských pomerov. Až mrzivo ju ilustruje svojou návštevou rodiska na východnom Slovensku a osudmi ľudí z prostredia, ktoré pozná. Pozná totiž svoje teritórium a zisťuje, že zmeny v ňom sú šokujúce.

Ešte jeden kontext sa viaže k Rothmayerovej esejam: porovnanie minulého a súčasného. Ako každé porovnanie, aj toto kríva. Nedá sa prehliadnuť spomienkový optimizmus, ktorý ho sprevádza. Niekedy je nadbytočný a narúša inak zvládnutú kritiku pomerov, ku ktorej smeruje – ako napríklad v esej o tom, prečo nám je zle. Príklad „mladá rodina včera“ je plný pozitív minulého režimu – mladí manželia si zoberú pôžičku, dostanú byt, chodia do kina, raz za čas do divadla, a to, že na dovolenku idú do slovenských hôr a na termálne kúpalisko, je normálne. Nič negatívne mladá rodina za socializmu nepocítovala. Naproti tomu „mladá rodina dnes“ je skupinka nešťastných existencií, ktoré síce majú slobodu, o akej kedysi nemohli ani snívať, ale čo z toho, keď im je nanič, keď nevedia vybránuť z bludného kruhu nespokojnosti a chudoby? Takéto porovnanie prináša presný opak svojho zámeru: paušalizuje, a tým sa stáva nedôveryhodným.

Naše reality šou je ostrá kritika súčasných spoločenských pomerov a všetkého, čo človeku v rýchlosti životného tempa zostáva skryté. Nevšímneme si spolucestujúcich, a keď vidíme, že niekto niečo ukradne, radšej odvrátime hlavu. Rothmayerová sleduje a vníma za nás, opisuje, hodnotí, triafa do čierneho. Pripomína, že ľudia majú zostať ľuďmi, bez zbytočne arogantného výrazu v tvári, ktorý aj tak nič nerieši. Svoj postoj ilustruje na situáciách, v ktorých sama nezaváhala. Pozorne vníma vedomie dnešnej spoločnosti – a stáva sa jej svedomím.

Lýdia Kokavcová

Knihy, v ktorej si každý vrah nájde to svoje

Slovensko, bohužiaľ, ešte stále zaostáva za vyspelými krajinami v mnohých oblastiach. Jednou z nich je aj kultúra vraždy. Skutočne, v našej krajine sa s ozajstnou spoločensky vyspelou vraždou stretávame len málokedy. Vraždí sa bezohľadne, bez taktu a noblesy, ignorujúc akékoľvek zásady a pravidlá kultivovaného správania. Rozstrieľané reštaurácie plné krvi, obeť posekané na malé kúsky, znetvorené telá povalujúce sa kade-tade, odpudzujúci, špinaví a vulgárni vrahovia. Áno, takýto pochmúrny je obraz vraždy v našich končinách.

▲ Paul Guterman, Joe Colohnatt
▲ **Vražda ako spoločenská udalosť**
▲ Preklad Dušan Taragel
▲ L.C.A 2006
▲ 175 strán
▲ 249 Sk

Našťastie, spoločensky vyspelej vražde v našej krajine svitá na lepšie časy. Záchrana prichádza ako zvyčajne zo zahraničia a je ňou vynikajúca príručka pre všetkých, ktorí sa o vraždu zaujímajú, s názvom Vražda ako spoločenská udalosť. Jej autori Paul Guterman a Joe Colohnatt (výborný preklad zaoštaral Dušan Taragel) nám v tejto publikácii ponúkajú návod pre množstvo situácií, v ktorých sa vrah môže ocitnúť. Kniha je rozdelená na šesť

časť, v ktorých sa autori postupne venujú spoločenskej vražde v divadle, na koncerte, na vernisáži, v reštaurácii, vo vlaku a na lodi. V každej časti sa čitateľ oboznámi so základnými pravidlami, ktoré musí vyspelý vrah dodržiavať v danej situácii. Autori radia, ako sa na vraždu pripraviť, čo si obliecť, aká zbraň je najvhodnejšia atď. Našinec – nádejný vrah – bude pri čítaní určite prekvapený, aké maličkosti rozhodujú o tom, či sa jeho čin stretne s nadšením a stane sa vhodnou konverzačnou témou vo vyššej spoločnosti, alebo bude vražda prijatá s pohoršením, či úplným nezaujímom. Jednou z takýchto nesmierne dôležitých „maličkov“ je napríklad vyspelosť pri rozlišovaní spoločensky významných osobností – obetí. „Prítomných členov parlamentu na predstavení vraždíme v tomto poradí: predseda parlamentu, podpredseda parlamentu, predsedovia a podpredsedovia parlamentných výborov, predsedovia parlamentných klubov a napokon radových poslancov, postupujeme

podľa veku, pričom dámy majú vždy prednosť.“ Podobne nám autori radia postupovať aj pri umelcoch, vedcoch a iných spoločensky významných ľuďoch. „Výtvarných umelcov striedame podľa brád: čím dlhšia brada, tým väčší umelec.“ „Ak máme zavraždiť skupinu vedcov, rozhoduje počet citácií v odbornej tlači.“

Novinkou v našich končinách bude dozaista pozornosť, aká sa venuje obeť. Kultivovaný vrah si svoju obeť váži a počas celého aktu sa správa spoločensky vyspelou a ohľaduplne. Považujeme tento moment za jedno z kľúčových posolstiev knihy, keďže o nejakej úcte k obeť nemôže byť v našich končinách ani reči. Obeť slovenských vrahov by o tom vedeli určite dlho a zaujímavosť rozprávať. „Ak je naša obeť abstinent,

Kultivovaný vrah si svoju obeť váži a počas celého aktu sa správa spoločensky vyspelou a ohľaduplne. Považujem tento moment za jedno z kľúčových posolstiev knihy, keďže o nejakej úcte k obeť nemôže byť v našich končinách ani reči.

môžeme ju zavraždiť hneď. Ak vieme, že naša obeť sa spoločensky znemožní po treťom poháriku, zavraždíme ju hneď po treťom poháriku, aby sme tomu zabránili. Je spoločensky neprípustné zavraždiť našu obeť vtedy, keď sa nachádza v stave úplnej opitosti. Obeť sa o svojej smrti v podstate ani nedozvie, a keby aj áno, určite by ju nepotešili bulvárne novinové titulky, v ktorých by sa písalo o množstve vypitého alkoholu, opileckom výraze v tvári a poháriku od whisky, ktorý obeť po smrti stále krčovitvo zvierala v dlani.“

Okrem základného textu je publikácia obohatená množstvom poznámok, faktov a príkladov z praxe, ktoré sú uvedené na konci knihy. Čitateľ sa tak má možnosť zoznámiť s najväčšími kapacitami vo svojom obore a v prípade, že sa odhodlá na spoločensky vyspelú vraždu, môže sa inšpirovať skutočnými majstrami svojho remesla. Na obohatenie publikácie autori uvádzajú aj niekoľko príkladov spoločensky neschopných vrahov, za všetkých spomeňme baróna Sosnowitza, ktorý sa špecializoval na vraždy poduškov v spánku. Jeho úspešnosť bola jedna vydaná vražda na desať pokusov. „Manželku režiséra Zuckermandla vraždil na tri razy a ona potom celá vyjavená blúdila po chodbách ich postupimskej vily sťažujúc sa, že ju ktosi stále budí.“

Nuž, ak si premietneme niekoľko posledných vrážd, ktoré sa uskutočnili v našej krajine, musíme konštatovať, že u nás by sa našlo odstrašujúcich príkladov skutočne mnoho. Preto je naozajstnou vzpruhou, že sa táto cenná publikácia objavuje aj v našich knižkovektách. Dúfajme len, že úroveň vražd v našej malej krajine sa konečne dostane na vyššiu úroveň a raz sa možno aj na Slovensku narodí skutočná osobnosť spoločensky vyspelej vraždy.

Matej Vanoch

Zjavný pôvab neokázalosti

Monika Kompaníková už pred tromi rokmi debutovou zbierkou poviedok *Miesto pre samotu* preukázala, že je prozaičkou, ktorá nepotrebuje byť „in“ a nápadne predvídať vo svojich textoch autorské gestá a stratégie, či oboznamovať čitateľa s aktuálnym stavom vlastného „čitateľského denníka“. Dokázala, s diskretným využitím literárnych sugescií, ktorými sú v jej prípade najmä tvorivé inšpirácie magického realizmu marquézovskej proveniencie, stvoriť vlastný svet, zaľudniť ho originálnymi postavami a vyrozprávať ich presvedčivé príbehy.

Na najlepšie momenty Kompaníkovej debutu nadväzuje jej druhá kniha, próza *Biele miesta* nielen podobným názvom, ale i v detailoch opakujúcimi sa motívami a postavami (prepiato pobožná matka prekračujúca hranice zdravého rozumu, otec – alkoholik, energické mladé ženy), je však poznamenaná omnoho melancholickejšim, smutnejším naladením.

Príbeh súrodencov Dávida a Terezy, ich matky Agáty a Dávidovej prvej lásky Heleny, ktorí sú obyvateľmi dediny Medovarky, je rozprávaním o osamelosti, o malých bezvýznamných životoch vytrácajúcich sa do prázdnoty. Existencia Kompaníkovej výlučných miestami až jurodivých postáv prebieha mimo pozornosti veľkého sveta a pevne vrastá do priestorov žijúcich samostatným životom. Práve pri opisoch týchto miest sa vyjavuje autorkina fascinácia chátraním, rozkladom, úpadkom a zánikom – samovoľnými procesmi, ktoré sa vymykajú vôli a činnosti obyvateľov tohto prostredia a nútia ich asimilovať sa, až postupne vymazávajú akékoľvek známky ich existencie. Tak sa Agáta začína podobáť na dom, ktorý obýva, tak tento dom po jej odchode definitívne splyva s okolím a stáva sa súčasťou sebastravujúcej vitality („Tráva je uľahnutá a spálená prvým mrazom, a keby sa obzreli, videli by svoj dom, skrčený v oáze neprirodzeného bujného zeleného porastu, živého guánom, v oáze obklopenej zhnitým novembrovým lístím a hmlou“), tak nakoniec i z Medovariiek zostáva iba „biele miesto“ na mape.

V Kompaníkovej próze nemiznú iba miesta, bez stopy sa strácajú aj ľudia (Adam Gut, Agáta, Helena), ich životy podliehajú zabudnutiu. Istý márný pokus, ako tomuto zabúdaniu odolať, vyhnúť sa strate a dať životu nejaký zmysel, predstavuje písanie denníka, uzavretie sa do vlastného imaginárne-

ho sveta či odovzdanie sa do rúk vyššej moci – zbožná Agáta si píše zápisky, v ktorých si pretvára bezútešnú realitu, predstavuje si, že syn, ktorý odišiel, s ňou ďalej žije.

Periférnosť postáv, okrajovosť, „zvyškovosť“ ich existencie je zdôrazňovaná motívmi odpadkov, zvyškov, ktoré im slúžia ako náhrada predmetov každodennej potreby. Kúpeľňu Gutovcov tvorí starý lavór, šaty na Helenine sväte prijímanie sú ušité zo zdrapov rôznych látok, Helena a Dávid si vytvárajú svoj provizórny domov v rozbitom vraku starého auta, Agátin denník tvoria útržky papierov a starých šekov (rovnako jeho obsahom sú útržky reality a Agátiných predstáv) a takisto aj náhrobkom otca súrodencov Gutovcov sa stáva hromada odpadkov.

Kompaníková vykresľuje dedinské prostredie, i napriek prítomnosti nevlúdnosti danej súčasťou sociálnou situáciou vidieka, ako niečo exotické, iné, čím vlastne nasleduje tendencie súčasnej slovenskej literatúry, kde dedina dávno prestala byť „prirodzeným“ teritóriom slovenského človeka.

Sú to postavy detí, predovšetkým dcér, ktorým sa reálne darí z tohto prostredia uniknúť. Ich odchod z domu vnáša do textu motívy konca detstva, dospievania a vlastne aj straty – predznamenáva ich Dávidov pád z hrádze. Avšak toto gesto vzdoru má svoje limity. Nakoniec musia prijať chod vecí, kolobeh života ľahostajný voči ich túžbam a očakávaniam. Dávid definitívne akceptuje zmiznutie Heleny a spolu s Terezou rezignujú – nechávajú tajomstvo mŕtveho muža, pochovaného vedľa ich domu, neodhalené.

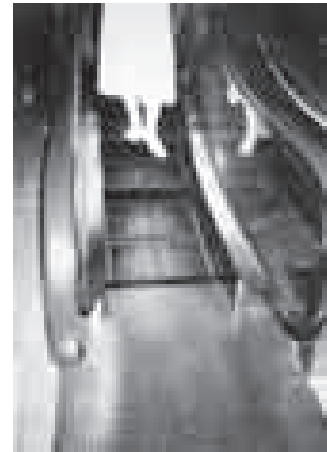
Monika Kompaníková vykresľuje dedinské prostredie, i napriek prítomnosti nevlúdnosti danej súčasťou sociálnou situáciou vidieka, ako niečo exotické, iné, čím vlastne nasleduje tendencie súčasnej slovenskej literatúry, kde dedina dávno prestala byť „prirodzeným“ teritóriom slovenského človeka. Zároveň poznamenáva svoje postavy biľagom mimoriadnosti – Tereza, Dávid i Agáta sú vyňatí i zo spoločenstva rázovitých Medovariiek ako ľudia „bez koreňov“, „bez vlastného miesta“. Popri istom ozvlášťovaní prítomnom v texte, sústredení sa na

detaily a úsilí zachovať tajomnú atmosféru príbehu (nevysvetlená či nepovedaná motivácia konania postáv, záhada pôvodu rodiny Gutovcov, motív mŕtveho muža) sa autorka nesnaží vytvoriť rozkokošenú a zázračnými maličkosťami opojenú ponášku na „magický realizmus“ a dokáže udržať civilne tmenú a samozrejmu podobu toho všetkého. Medovarky sú napriek svojej rázovitosti veľmi konkrétnym a uveriteľným miestom, bizarnosť jej obyvateľov nie je prepiata, pretože autorka svoje postavy sprevádza veľkou dávkou empatie a súcitu. Až na niekoľko drobných výnimiek (trocha insitne pôsobiace dialektizmy v reči postáv s funkciou posilníť rozprávanie pokojne a spontánne. Predstavuje pre-

svedčivý dôkaz o zjavnom pôvabe prirodzeného, nenásilného, na pomery súčasnej literatúry možno nezvyčajne neokázalého autorského výrazu.

Ivana Taranenková

Dušan Hanák, *Návšteva*, z knihy *Záznamy a odkazy*

▲ Monika Kompaníková
▲ *Biele miesta*
▲ L.C.A 2006
▲ 135 strán
▲ 199 Sk

BRATISLAVSKÝ INŠTITÚT HUMANIZMU
THE BRATISLAVA INSTITUTE OF HUMANISM
Program diskusií
Bratislavského Inštitútu humanizmu
v rámci BISLA
Každú stredu o 17.00 v BISLA, Grösslingova 53
www.BIH.sk

28.3. Charta a Anticharta
Ján Budaj, prof. PhDr. Miroslav Kusý
Moderátorka: Zuzana Szatmáry

4.4. Stav ekonomického vzdelania na Slovensku
Martin Filko, prof. PhDr. Rudolf Sivák
Moderátor: Martin Chren

Univerzita Komenského
otvára na Fakulte
matematiky,
fyziky a informatiky
nový medzinárodný
interdisciplinárny
magisterský program

Kognitívna veda

Termín podania
prihlášok je do
30. marca 2007

Bližšie informácie:
ii.fpmph.uniba.sk/
meicogsci

SLOVENSKÁ NÁRODNÁ GALÉRIA

David Hockney: *Slová a obrazy*
Štyri grafické cykly z rokov 1961 – 1977
21. marec 2007 – 27. máj 2007

100 talianskych kresieb 17. storočia
Zbierka Antonína Martina Lublinského
vo Vedeckej knižnici v Olomouci
6. apríl 2007 – 24. jún 2007

Milan Bočkay:
Delfín v lese & Chvála paradoxu
17. apríl 2007 – 1. júl 2007

Slovenská národná galéria
Esterházyho palác, Námestie L. Štúra 4
Bratislava
www.sng.sk

KNÍHKUPECTVO ARTFORUM Dočasný domov vašich kníh.

Bratislava | Košice | Žilina | Banská Bystrica | Trnava | www.artforum.sk

OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU – Knihy & spoločnosť

Objednávam si:

..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ks polročné predplatné (120,- Sk)

Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:

- Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu: L.K. Permanent, spol. s r. o., pošt. prieč. 4 (Monika Herbergerová) 834 14 Bratislava 34
- Preplatením vystavenej faktúry: IČO/DIČ:

Meno/Firma: Ulica/Číslo: Mesto/PSČ:

Telefón: Dátum: Podpis:

L. K. Permanent, spol. s r. o., tel.: 02/44453711, fax: 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk, www.lkpermanent.sk
(L. K. Permanent vybavuje objednávky na Slovensko a do zahraničia - okrem Českej republiky.)

Objednávky do Českej republiky: call centrum: +420/234 09 28 51, fax: +420/234 09 28 13,
e-mail: predplatne@predplatne.cz, web: www.predplatne.cz
(ročné predplatné 240,- Kč + poštovné v rámci ČR, polročné predplatné 120 Kč + poštovné v rámci ČR)

EX LIBRIS

STREDOEURÓPSKY
DŮM FOTOGRAFIE
Prepáčka 4
Bratislava

EX LIBRIS: 10:00 - 18:00
EX CAFE: 18:00 - 22:00

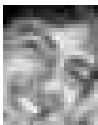
Autori čísla

Ivana Kaduková-Adamcová
vyštudovala evanjelickú teológiu, v súčasnosti doktorandka na Katedre filozofie a religionistiky EBF UK, redaktorka časopisu Tvorba a blogerka

Dušan Buran

historik umenia, autor knihy Studien zur Wandmalerei um 1400 in der Slowakei (2002), editor knihy a kurátor výstavy Dejiny slovenského výtvarného umenia – Gotika (2003), v súčasnosti pracuje ako kustód zbierky gotického umenia v SNG

Andrej Démuth
prednáša Dejiny novovekej filozofie a Filozofické aspekty v diele W. Shakespeara na Filozofickej fakulte Trnavskej Univerzity, spoluorganizátor prednáškového cyklu Ako sa vám páči Shakespeare? organizovaného v rámci projektu Schola Philosophica Tyrnaviensis

Jarmila Drozdíková

zaoberá sa medzikultúrnymi vzťahmi a islamológiou, autorka publikácie Lexikón islámu, 2005 (viac K&S 3/2006) a viacerých vedeckých štúdií

Karel Dvořák ml.
učiteľ slovenského jazyka, literatúry, dejepisu a dejín kultúry na Súkromnej hotelovej akadémii HaGma v Bratislave, publikuje v časopise Slovenský jazyk a literatúra v škole, Český jazyk a literatura, Rodina a škola, Mosty, Učiteľské noviny, Historická revue a iné

Lýdia Kokavcová

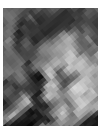
vyštudovala Filozofickú fakultu UK a Obchodnú fakultu EU, v rámci svojho doktorandského štúdia sa venuje menšinovej politike NSR s dôrazom na život tureckej menšiny, pracuje ako redaktorka relácie Reportéri v STV, ako prekladateľka a tlmočníčka

Ladislav Kováč
profesor biochémie na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, venuje sa kognitívnej biológii, po novembri 1989 bol deväť mesiacov ministrom školstva

Grigorij Mesežnikov

politológ, prezident Inštitútu pre verejné otázky, zaoberá sa spoločensko-politickými súvislosťami transformačných procesov, prechodom k demokracii, vývojom stranických systémov, pravidelne analyzuje slovenskú politickú scénu v domácich i zahraničných médiách

Oskar Rózsa
hudobník, kariéru v profesionálnom hudobnom biznise začal ako 19-ročný v skupine Provisorium Deža Ursínyho, na svojom konte má viac ako 50 vyprodukovaných albumov pre rôznych interpretov rôznych žánrov, účinkuje vo viacerých džezových zoskupeniach

Leo Singer

vyštudoval žurnalistiku a politológiu na FiF UK, pracuje v Centre komunitného rozvoja ako supervízor a komunitný pracovník v Petržalke, rád sieťuje a prepája ľudí do spoločných akcií

Štefan Šrobár
biológ a teológ, dnes sa venuje predovšetkým teologickej publicistike a biblickej exegéze, autor viacerých odborných článkov a dvoch knižných publikácií, v ktorých hľadá podobu moderného kresťanstva a rozhovor so súčasným svetom

Ivana Taranenková

pôsobí na Ústave slovenskej literatúry SAV a zaoberá sa literatúrou druhej polovice 19. storočia

Miroslav Tížik
sociológ, na FiF UK učí súčasné sociologické teórie a sociológiu novej religiozity, na VŠVU vedie kurz sociológia umenia, zaoberá sa aj kvalitatívnu a biografickou sociológiou

Miroslava Kuracinová-Valová

žije v Trnave a externe vyučuje na katedre Dejín a teórie umenia Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity

Matej Vanoch
vyštudoval sociológiu na Trnavskej univerzite, v súčasnosti pracuje v Národnej agentúre grantového programu EÚ Mládež v akcii

Petra Zemanová

klinická psychologička, predtým pracovala v Národnom Onkologickom Ústave, teraz v súkromnej praxi, chodí, dýcha, padá a vstáva, smeje sa a plače tak ako všetci ostatní

Milan Zemko
historik zaoberajúci sa dejinami Slovenska v medzivojnovom období a stredo-európskou problematikou, vo vydavateľstve Kalligram vydal knihu Slovensko – krajina v medzičasoch

Celoživotní sprievodcovia

Knihy mám rád. Odjakživa. V detstve som sa dokázal zabávať tým, že som sa pozeral na rodičovskú knižnicu, učil sa názvy kníh naspamäť a rozjímal vo svojej detskej osamelosti, neraz bez toho, aby som čo len tušil, čo niektoré názvy znamenajú. Napríklad Bitúnok č. 5... samozrejme, neskôr ma táto kniha dosť ovplyvnila. Robilo mi dobre byť v spoločnosti knižiek. Istým spôsobom mi táto až obsesia zostala dodnes, keď bez ohľadu na reálne časové možnosti môjho čítania, chodím do Artfóra nakupovať množstvá nových kníh a utešujem sa, že v starobe ich prečítam. Kopia sa mi na nočnom stolíku (v čase písania tohto textu som cez internet objednal ďalších osem kníh, ako ma upozornila moja žena).

V období „listovania“ som zbožňoval starý atlas o histórii Zeme a všetky tie obrovské, ťažké, nadrozmerne knižky plné fotiek. Výnimočný vzťah mám so zbierkou Andersenových rozprávok ilustrovaných Albínom Brunovským, ktorých som sa dosť bál. Andersen opisujúci psa s očami ako mlynské kolesá v kombinácii s Brunovskými ilustráciami... vyprovokovali moju fantáziu neraz nadoraz.

Ruskí fantasti ma tiež okúzili, aj svojim humorom (Bulyčov), a dodnes sa snažím znovu zohnať hrubú knihu z edície Stopy (s oranžovým pásmom) – famózný scifák Skaza planéty Faena Alexandra Kazanceva. Uvedomujem si, že mám knihy rád aj ako objekty. Byť obložený tými obrovskými, zároveň sa kochať pohľadom na preplnenú knižnicu a vo vrecku nosiť tie maličké, napríklad Mitanova Nočné správy, je pre mňa hrejivý pocit. Zaujímavý je ten špecifický

reflex všetkých vášnivých čitateľov, ktorý sa vždy vynára, keď človek zameria novú knižnicu. Človek vtedy pociťuje čosi ako príslušnosť k rase... alebo k mase? Verím, že existuje percento domácností, v ktorých sa nachádza napríklad Chrám Matky Božej v Paríži. Respektíve dnes to asi bude DaVinciho kód.

Zopár kníh zostane v človeku hlboko zarytých, po dočítaní sa k nim dokáže často vracáť a čerpať z nich. Ale potom je ďalšia, zvláštna kategória kníh (aspoň ja to tak mám), ktoré už počas čítania tak intenzívne zadefinujú svoju atmosféru a celé metafyzické prostredie, že sa človek počas obdobia čítania tej, či onej knihy ocitá ako keby vo vákuu voči celému zvyšku sveta a svojho okolia. Ja som to zažil pri niekoľkých knihách. Návrat tetrády Christophera Mc Intosha bol takýmto extrémnym zážitkom, novela plná mágie a rafinovaných dejových zvrátov. Bytí ve snehí Castanedovej žiačky Florindy Donnerovej bol psychedelický zážitok, trvajúci možno týždeň. Immanuel Velikovsky, Gregorij Gurdžijev, Neil Gaiman, to všetko sú autori kníh, ktoré mám rád srdcom, nielen hlavou. Samozrejme okrem fantastického realizmu si občas prebehne k beletristom, jednu (beletristku) mám blízko poruke, ktorá ma upozorňuje na všetko dôležité a krásne. Spolu zdieľame zážitky z prečítaného. Fascinuje ma možnosť rozprávať sa v kódovanej reči kníh, ktorej rozumejú len tí, ktorí boli pozvaní na „hostinu baránkovú“. Jednou z kníh, ktoré patria k dlho hľadaným drahokamom, je Enquistov Svržený Anděl. Veta „Ja som tvoja Mária“ hovorí o ešte celkom inej podobe lásky. Som však aj pragmatik, ktorý preferuje vymedzenie cieľov, aby

Foto archív autora

mohol slobodne existovať v tomto svete bez jasne stanovených hodnôt. Mojmím inšpirátorom a sprievodcom na tejto ceste je zaujímavý literárny zjav, mladý spisovateľ, filozof, historik a mág Jozef Karika, ktorý ma podporuje v mojej túžbe vidieť za roh. Človek, ktorý o sebe paradoxne tvrdí, že na mágiu neverí, píše knihy, ktoré sú už dnes akceptované ako štandardy postmodernej magickej praxe a teórie 21. storočia. A vzhľadom na to, že mojmím primárnym vyjadrením sa je hudba a jej prostriedky, zvláštnu kategóriu medzi knihami reprezentujú tie, ktoré zahŕňajú túto širokú, inšpiratívnu a mystickú tému. Veľkým ovplyvnením je pre mňa kniha Vlastimila Mareka Tajné dejiny hudby, ponúkajúca pohľad na hudbu a zvuk cez prizmu nezaťaženú tradíciou západnej civilizácie. Naopak, mapujúca prístupy k hudbe a jej funkčnosti prostredníctvom prapôvodných hudobných kultúr sveta. Koniec koncov aj partitúry a notové zväzky sú „len“ knihy a tie ma sprevádzajú celý môj život s nekompromisnou prisnosťou a môžem vám povedať, že taká Fantastická symfónia Hectora Berliozu je veľký príbeh.

Oskar Rózsa

Č o s a k u p u j e

ARTFORUM

fiction

1.

Carter Forrest:
Malý strom
(Artforum)

2.

Milan Kundera:
Nesnesiteľná
ľahkosť bytí
(Atlantis)

3.

Erik Jakub Groch:
Em
(OZ Slniečkovo)

nonfiction

1.

Igor Bukovský:
Návod na prežitie
pre muža
(AKV - Ambulancia
klinickej výživy)

2.

Klára Buzássyová,
Alexandra
Jarošová:
Slovník súčasného
slovenského jazyka
A-G (Veda)

3.

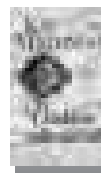

Jan A. Dus:
Proroctví a
apokalypsy.
Novozákonní
apokryfy III.
(Vyšehrad)

IKAR

Petra Nagyová-
Džerengová:
Pozri sa na seba
(Ikar)

Kat Martinová:
Diablov náhrdelník
(Ikar)

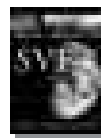
Corinne
Hofmannová:
Biela Masajka
(IKAR)

Bytové dekorace
(Ikar)

Pilatesov sľub
(Ikar)

Svet
(Ikar)

martinus.sk

Paulo Coelho:
Piata hora
(Sofa)

J. R. R. Tolkien:
Húrinove deti
(Slovart)

Maxim E. Matkin:
Polnočný denník
(Slovart)

Breda Hrobat,
Mojca Poljanšek:
90-dňová
rozlišovacia diéta
- Ďalších 90 dní
(Trysk)

Igor Bukovský:
Návod na prežitie
pre muža
(AKV - Ambulancia
klinickej výživy)

Breda Hrobat,
Mojca Poljanšek:
90-denní
rozlišovací diéta
(Trysk)

Knihy a spoločnosť (K&S) Vydáva: FANstudio Redakcia: Damas Gruska (šéfredaktor), Martina Nemethová (vedúca redakcie) Redakčný kruh: Egon Gál, Damas Gruska, Tatiana Jajcayová, Dana Kršáková, Zuzana Kusá, Darina Malová, Martina Nemethová, Imrich Sklenka, Lubomír Tomáška, Milan Zemko Adresa: Stará vinárska 3, 811 04 Bratislava tel.: +421/2/5463 0088, 5441 5036 fax: +421/2/5463 0089 e-mail: kas@fan.sk Internet: www.knihaspolocnost.sk Jazyková úprava: Marta Hollá Vizualná koncepcia: Layout JS. Grafická úprava: FANstudio, Tlač: OFPRINT, Magnetová 11, 831 04 Bratislava Rozširuje: Mediaprint-Kapa a knižní distribútori Registračné číslo: MK 3240/2004, ISSN 1336-5584. Uvádzané ceny kníh sú orientačné. Príspevky bez uvedenia mena autora a uverejnené pod skratkou (K&S), s výnimkou reklamných bannerov a inzercie, sú stanoviskom redakcie. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Rebríčky predajnosti kníh sú zostavené na základe údajov za predchádzajúci mesiac. Objednávky na predplatné prijíma: L.K. Permanent spol. s r. o., pošt. prieč. 4, 834 14 Bratislava 34, tel.: +421/2/44453711, fax: +421/2/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk

Časopis vychádza s láskavým príspevkom WINTERTHUR a Ministerstva kultúry SR.